

Uitgave van Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

De Nieuwe **Kroniek**

elfde jaargang, nummer 3, december 2020

- 'Hertog von Stomp met glazen romp'
- Joods Erfgoed in ere hersteld
- Baas Blaas en Lange Jaap
- Paratyfus in Tiel
- Een 'Tielse Lilliputter'

Inhoudsopgave

■ Voorwoord	3
■ 'Hertog von Stomp met glazen romp'	4
■ Joods Erfgoed in ere hersteld	13
■ Baas Blaas en Lange Jaap	16
■ Foto's van de strenge winter 1939-1940	22
■ Paratyfus in Tiel in de jaren vijftig	25
■ Nieuws	28
■ Een 'Tielse Lilliputter' uit 1843/1844	31
■ De koffer van Weinreb	38
■ Boekbesprekingen	40
■ Actueel	42
■ Flipje en Streekmuseum Tiel	45
■ Regionaal Archief Rivierenland	46
■ Vereniging Oudheidkamer	47

■ Redactioneel ■ Cultuur historisch nieuws ■ Uit de vlooiënklap ■ Flipje en Streekmuseum Tiel
■ Nieuws van het Regionaal Archief Rivierenland ■ Boekbesprekingen ■ Necrologie ■ Extra nieuws

Voorwoord

Alweer de laatste uitgave van De Nieuwe Kroniek van het jaar 2020.

Drie uitgaven in een bijzonder en vreemd jaar. Toen wij elkaar in de nacht van 31 december en 1 januari om 24.00 uur een goed, gezond en gelukkig nieuwjaar toewensten, konden wij niet vermoeden dat het jaar zo dramatisch zou veranderen. Wij zouden dit jaar 75-jaar bevrijding vieren en veel activiteiten van onze vereniging waren daarop gericht.

Toen kwam corona...

De eerste uitgave van De Nieuwe Kroniek dit jaar was een extra dikke uitgave welk in het teken stond van deze 75-jaar bevrijding. Een groot aantal artikelen vertelde over de tijd kort voorafgaand aan de bevrijding, over de bevrijding en de onzekere tijd na de bevrijding zoals het verhaal over de komst van het water, de ondergang van de Oudheidkamer, over de enorme puin hoop in de binnenstad van Tiel en de verhalen over de teloorgang van Joods Tiel.

Wat opvalt in al deze artikelen is – naast de beschrijving van de enorme puin hoop die door oorlogshandelingen was veroorzaakt – de geweldige veerkracht van onze (groot)-ouders om toch na de onvoorstelbare verliezen aan mensenlevens en materieel gezamenlijk de schouders er onder te zetten. Er was nauwelijks perspectief en er werd amper gesproken over de jeugd die geen 'jeugd' had of opgezadeld werd met de meest sombere scenario's.

Men wist er moest gewerkt worden!

In een periode van 20 – 30 jaar wisten onze voorouders een enorm welvarende maatschappij op te bouwen die haar kinderen in staat stelde te studeren en de wereld te bereiken.

De welvaart in de westerse wereld bereikte voor de meeste mensen een ongekende hoogte.

Misschien is er een parallel te trekken met onze tijd. Ook nu is er, zoals na de oorlog, een grote onzekerheid. Naast een onbekend virus dat snel om zich heen grijpt en duizenden slachtoffers eist, wordt een groot aantal mensen bedreigd in haar bestaanszekerheid door werkloosheid en faillissement. Misschien is het nu een moment om terug te kijken naar zo'n 75 jaar geleden en inspiratie te vinden bij onze voorouders die er in 1945 veel slechter voor stonden dan wij nu. Toch wisten zij de moed en de veerkracht te vinden om opnieuw te beginnen!

Wie weet moeten wij dat ook maar proberen...

Martin J. van der Mark,
Voorzitter.

‘Hertog von Stomp met glazen romp’

Peter Schipper

Maatschappij De Betuwe (1885-1987/1993) heeft altijd een goed gevoel voor reclame gehad. Flipje geniet landelijke bekendheid. Maar ook voordat dit Fruitbaasje in 1935 geboren werd, lanceerde de Tielse fabriek aansprekende reclameacties met aardige weggevertjes. Gezocht door menig verzamelaar zijn de avonturenboekjes die na de Eerste Wereldoorlog tot 1935 verschenen.

Even een aanloopje

In 1903 kreeg iemand bij de fabriek van Verkade in Zaandam een lumineus idee: als we nou eens bij de koekjes en waxinelichtjes een plaatje cadeau geven? Dan zullen kinderen deze gaan sparen en hun ouders pressen de Zaanse producten aan te schaffen om op die manier hun verzameling te doen groeien. Het werd een succes,

Fruitkaart, uitgegeven door Mij. De Betuwe

vooral ook door de schitterende albums waarin de plaatjes bewaard konden worden. Het idee is door de tijd heen vaak gekopieerd, bijvoorbeeld van weggevertjes in de vorm van 'het snoepje van de week' van De Gruyter tot de voetbalplaatjes en moestuintjes van Albert Hein.

Dergelijke succesvolle initiatieven zullen vast wel tot de directiekamer in Tiel zijn doorgedrongen. Jam was een betrekkelijk nieuw product en kon ter promotie wel enige marketingondersteuning gebruiken. Vanaf circa 1910 kreeg de klant bij een pot Betuwe jam een ansichtkaart met afbeeldingen van vruchten. Deze kant-en-klare fruitkaarten, gesigeneerd door M. Billing, kocht de fabriek in en liet ze dan met de eigen firma naam bedrukken.¹ Origineel zijn ze niet, want ze werden ook door andere jamfabrieken gebruikt, zoals de firma Sipkes in Haarlem.

Authentiek en speciaal voor de Tielse fabriek gemaakt, zijn de vijftien 'berenkaarten', zo genoemd omdat op iedere reclamekaart een product van

De Betuwe staat met daarbij steeds een beer. We kunnen ze in de tijd rond de Eerste Wereldoorlog dateren, want op één exemplaar zien we twee padvinders afgebeeld (de Nederlandse padvinderrij werd in 1910 opgericht) en op een andere een gemobiliseerd Nederlands soldaatje. Sommige kaarten zijn voorzien van de naam van handelszaak N.V.

't Raedthuys uit Amsterdam.²

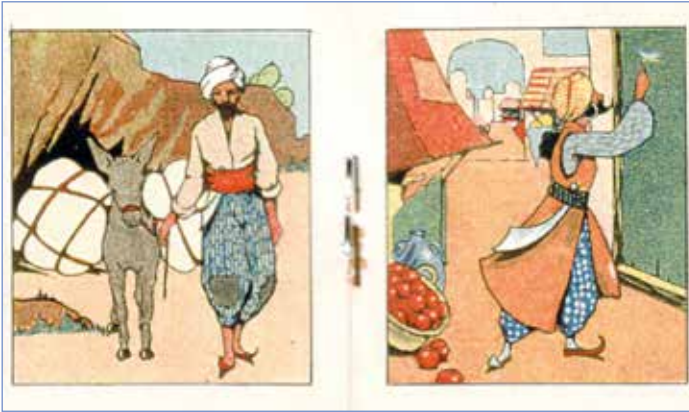
De boekjes

Zochten concurrenten als Sipkes uit Haarlem en de TEO jamfabriek in Elst hun reclame ook in plaatjesalbums met dieren, vogels, vlaggen en dergelijke, jamfabriek De Betuwe bracht tot 1940 geen albums uit. De Tielenaars kwamen met iets anders, namelijk 35 series van telkens acht boekjes. Ze zijn verschenen tussen circa 1920 en 1935 en voor de inhoud werden vanaf serie drie gerenommeerde Nederlandse illustratoren aangetrokken.

De eerste twee series van acht boekjes hebben de grootte van een flinke postzegel en sprookjes tot onderwerp. Ze zijn getekend door V.M. George, van wie verder niets bekend is. De titels zijn voor velen, ook nu nog, herkenbaar: De Gelaarsde Kat, Ali Baba, Tom Duim, Assepoester en andere. Hoewel De Betuwe de boekjes vermoedelijk kant-en-klaar kocht en in het verhaal zelf de producten uit de fabriek geen rol speelden, maakten ze toch reclame door een toegevoegde afbeelding.

Berenkaart, uitgegeven door Mij. De Betuwe

Sprookjesboekje: Ali Baba; serie 2, nr. 2

Zo lezen we bij een illustratie van de ‘Schone Slaapster’ met een gevuld glas aan haar lippen:

“Toen het prinsesje na honderd jaar ontwaakte, weet je, wat haar toen het beste smaakte? De Betuwe’s alcoholvrije likeur. Zoo prachtig van kleur en heerlijk van geur”.

Daan Hoeksema: De kaffers en de broodjes met Kersenjam, serie 14, nr. 6

Vanaf serie drie worden de afmetingen van de boekjes groter: 12 x 8 cm. De meeste staan op naam van Daan Hoeksema (1879-1935). Lezers hadden hem leren kennen als maker van kinderboeken met titels als ‘De neef van Prikkebeen’ (1909), het Sinterklaasavontuur ‘Mee in den zak’ (1915) en als medewerker aan het tijdschrift ‘Jong Nederland; Weekblad voor Hollandsche Jongens en Meisjes’. Verder tekende hij reclames voor fietsenfabrieken en het kruideniersconcern De Gruyter. Populair waren zijn knutselpakketten en spelletjes. Zijn ‘Ezeltje prik’ is lange tijd een grote hit geweest op verjaarspartijtjes. Dieren, fantasiefiguren en producten van de Tielse

Daan Hoeksema: Flip met zijn vriendje Kangoe; Zo ging het beter, 1e serie, nr. 6

fabriek spelen de hoofrollen in de door Hoeksema gemaakte reclameboekjes. Verder was de tijdgeest zo, dat verhalen voor kinderen niet alleen spannend, leerzaam en fantasierijk moesten zijn, maar hun beslist ook een morele spiegel moesten voorhouden. Nieuwsgierigheid wordt bestraft, getuige de aap die stiekem aan een partij uien begint te plukken en daarna vreselijk moet huilen. Domheid eveneens, want Trui die niet weet dat Tiel in Gelderland ligt moet voor straf vijftig keer 'Mij. De Betuwe' op haar leitje schrijven. Aan de andere kant staan hoofdpersonen met positieve deugden als medelijken, berouw en hulpvaardigheid. Zij krijgen steevast limonade of beschuiten met heerlijke Betuwe jam. Vanaf serie vier verandert de verhaalvorm in vier-, later zesregelige versjes, in de trant van:

"Mijnheer Augurk
Een slimme Turk
Dreef op een kurk
Naar 't eiland Urk"

Het creatiefst is Hoeksema als hij Betuwe verpakkingen omdovert in fantasiefiguren. Zo maakt hij van een jampot met schroefdeksel met gemak een hertog: "Hertog Von Stomp met glazen romp en hoed van blik." Of van een jamblik een zijspan voor een motorfiets. Vanaf reeks 17 introduceert Hoeksema aanvullende tekstballonnen. Reclame voor de Tielse fabriek bleef toch het hoofddoel. In het boekje 'Kokkie met den potlepel en Hans', serie 22 nummer 1 lezen we:

"Kok geeft les in aardrijkskunde
Hetgeen Hansje goed beviel.
Gelderland werd juist behandeld
En zoo leerde hij, dat Tiel
Door de Maatschappij De Betuwe
Goed bekend was wijd en zijd
Door haar velerlei artikelen
Van de beste kwaliteit."

Hertog von Stomp

De hertog, een goed gevulde jampot, gaat uit wandelen, Hij ontmoet het jongetje Dick dat met z'n leitje onder z'n arm op weg is naar school. Dick heeft boterhammen mee, maar er zit niets op. Dan maakt de hertog een buiging, neemt z'n hoed af en zegt tegen Dick: "Lekkere jam, hoor vent. Smeer je brood maar dik."

Een bredere horizon met een rafelrand

De kleurige weggevertjes van De Betuwe boden een kans de eigen horizon te verbreden door kennis te maken met andere plaatsen en inwoners van Nederland: Marken, Volendam, Hindeloopen, Goes, Roodeschool, Spakenburg en andere. Of verder nog: Marokko, China, Mexico en Indië.

Tegelijk liggen in dergelijke avonturen de rafelranden van die tijd, speciaal als het over anders gekleurde medemensen gaat.³

Donkere figuren worden stereotiep getekend met dikke rode lippen en oorringen.

Hoeksema bedenkt titels en plaatjes vol vooroordelen: "Rinus Roetmop zat te visschen..."; 'Bullekop, de menschen-eter'. Het verhaaltje 'De kaffers en de broodjes met Kersenjam' (serie 14, nr. 6) gaat als volgt: Een luchtballon met witte reizigers zweeft naar Zuidwest Afrika.

"Daar begon het gas te mind'ren
En men zakte snel en gauw.
Afrikaansche menschen-eters
Grepren toen het ankertouw

En ze trokken met z'n allen
't lekker boutje naar omlaag,
Want de menschen-eters hadden
Juist een erge leege maag."

Toen kregen de ballonvaarders een goed idee. Ze strooiden boterhammen met Betuwe jam naar beneden: "Zoo iets fijns proefden de zwartjes in hun heele leven niet."

Ze lieten de ballon los en die verdween. Krom praten hoort er helemaal bij. In het avontuur 'Wat Joe vond' (serie 4, nr. 5) zendt

de fabriek een partij pickles per vliegtuig naar Transvaal. Eén fles valt naar beneden. De negerjongen Joe loopt te wandelen en zegt: "daar wat uit de hemel komt." Hij pakt de fles en brengt deze naar de koning met de woorden "Ikke koning trakteer." De koning vindt de inhoud van de fles zo lekker dat hij De Betuwe tot hofleverancier benoemt van 'Z.M. den Negerkoning Hoekoe-Woepoe.'

Het zijn krassen op het verder zo creatieve blazoen van Daan Hoeksema.

Nieuwe gezichten

Met serie 27 doet een nieuwe tekenaar zijn intrede. Het is Jan Lutz (1888-1957), illustrator van boeken van W.G. van der Hulst, A.D. Hildebrand, Leonard Roggeveen en anderen. Zijn vrolijke, menselijke figuren beleven avonturen met Betuwe jam met titels als 'Jam-nood in 't Tentenkamp', 'Bestrafte Plagerij' en 'Slim Jantje' die een 10 haalde voor aardrijkskunde, omdat hij aan de hand van enkele meegebrachte blikken jam van De Betuwe precies kon vertellen wat de fruitrijke streek rond Tiel opleverde. Nieuw is, dat op de titelpagina het in 1930 gepatenteerde zeskantige etiket van de Maatschappij gedrukt staat. Dit biedt houvast voor de datering van deze serie 27. Ook Jan Lutz gebruikt tekstballonnen om de figuren te laten spreken als een extra uitleg bij het doorlopende verhaal.

Na één serie van acht boekjes zat het werk voor Lutz erop en trad de Vlaming Pol Dom (1885-1978) aan. Zijn figuren acteren evenmin in een fantasiewereld, maar staan nog voller in de realiteit en gaan gekleed in de mode van die dagen. Hoofdpersoon is Klein

Jantje, die met het gezin uit de Oost naar Holland vaart, gaat fietsen met zijn vader en die als padvinder de blits maakt door zijn veldfles niet te vullen met melk, maar met Betuwe limonade. Pol Dom is degene die voor het eerst een limonademerkt noemt, namelijk Calova.⁴

Voor serie 29 haalt de Tielse directie een man in huis die later met Flipje grote triomfen zal vieren: Eelco ten Harmsen van der Beek (1897-1953). Zijn stijl is vlot, lieflijk, grafisch sterk en bijna schematisch tot de essentie beperkt. Hoofdrollen zijn weggelegd voor de kabouters Flip, Flap en Flop, die uiteraard avonturen beleven met jams en limonades. De series 30 en 31 mag Ten Harmsen van der Beek ook maken, met hoofdrollen voor Sam (een clown) en Daan (een pelikaan) en in serie 31: Bonjo, een donker jongetje, en Sin, een Chineesje. Verfrissend is, dat hij de beide middenpagina's gebruikt om een doorlopende voorstelling te maken. In alle drie de series staat het logo van reclamebureau Van Alfen uit Amsterdam. De contacten tussen dit bureau en de directie uit Tiel dateren dus al van vóór de komst van Flipje. Voor serie 32 introduceerde Ten Harmsen van der Beek twee andere figuurtjes: Ted, een beertje en Mies, een meisje met een rood-wit geruite schort en op het hoofd een Volendamse muts. Daarna zit er een vergissing in de nummering en verschijnt andermaal een reeks 32. De hoofdrollen zijn weggelegd voor de biggen Knar en Knorrie. De boekjes zijn niet gesigneerd.

Jan Lutz: Jam-nood in 't Tentenkamp, serie 27, nr. 8

Pol Dom: Jantje met zijn Vader, serie 28, nr. 7

De avonturen van Knar en Knorrie Biggie, serie 32, nr. 6

Een grootse finale

Voor de volgende serie wordt een vertrouwde illustrator van het eerste uur in de arm genomen: Daan Hoeksema. Hij maakt acht boekjes met in de hoofdrollen ‘Flip met zijn vriendje Kangoe.’ De laatste is een kangoeroe; Flip, ook wel Flipje, is een donker kereltje met dikke rode lippen en oorbellen. Het is inmiddels 1935. Voor de fabriek treedt een nieuwe reclamefase in. Uit de samenwerking met reclamebureau Van Alfen is een figuurtje ontwikkeld, Flipje, een kereltje met een lijf van een framboos, armen en benen van bessen en op zijn hoofd een hoge koksmuts met zijn naam. Door de boekjes van Hoeksema bladerend, zie je echter in allemaal het nieuwe Fruitbaasje als logo staan. Dit heeft tot misverstanden geleid in de trant van Daan Hoeksema “bedenkt Flipje” of “Daan Hoeksema is de eerste illustrator die

Flipje tekent.”⁵ Het is de vraag of Hoeksema de frambozen Flipje überhaupt heeft gekend, want hij overleed op 4 januari 1935, net voor de introductie van het Fruitbaasje.⁶ Ik denk dat de avonturenboekjes waren afgerond en dat de directie er toen het nieuwe logo bij heeft laten drukken. Om aan te geven dat men hier een geheel andere fase in de reclame heeft bereikt begint de nummering van de reeks weer met 1. In serie 2 voltrok illustrator Henk Rotgans (1910-1989) de metamorfose door Flipje als negerjongetje te laten verdwijnen en hem als het bekende frambozenmannetje in de boekjes ‘Flipje en z’n vriend de aap’ de eerste schreden te doen zetten op het pad naar ongekende roem.⁷ Dit waren de laatste, bij verzamelaars zeer gezochte, acht kleine boekjes. Eelco ten Harmsen van der Beek keerde in 1936 terug bij de Tielse jamfabriek en maakte samen met zijn echtgenote Freddie Langeler Flipje bekend tot in alle uithoeken van Nederland. De strips verschenen voortaan op één meter lange stroken en dat betekende het einde van de vertrouwde avonturenboekjes. Ondanks de in onze ogen soms ergerlijke stereotyperingen en vooroordelen gunden ze de tienduizenden lezertjes een blik op de wereld en namen hen mee op een fantasieprikkelende reis, even weg uit het dikwijls eentonige en karige bestaan.

Overzicht

<i>Serie 1 en 2:</i>	<i>V.M. George; sprookjesboekjes</i>
<i>Serie 3 t/m 4:</i>	<i>Daan Hoeksema; allerlei avonturen</i>
<i>Serie 5 t/m 6:</i>	<i>Daan Hoeksema; avonturen met figuren uit vruchten</i>
<i>Serie 7 t/m 10:</i>	<i>Daan Hoeksema; allerlei avonturen</i>
<i>Serie 11 t/m 14:</i>	<i>Daan Hoeksema; avonturen in diverse plaatsen in Nederland en daarbuiten</i>

Eelco ten Harsen van der Beek: De aardbeienpluk bij de kabouters, serie 29, nr. 8

- Serie 15 t/m 16: Daan Hoeksema; Ton en Does;
 Serie 17 t/m 18 : Daan Hoeksema; Jokkie en Lor met den magneet
 Serie 19 t/m 20: Daan Hoeksema; Jokkie en Lor met hun zijspan
 Serie 21 t/m 22: Daan Hoeksema; Kokkie met den potlepel en Hans
 Serie 23 t/m 24: Daan Hoeksema; Reintje, Kwak en 't Piepertje
 Serie 25 t/m 26: Daan Hoeksema; Petro en Wippie
 Serie 27: Jan Lutz; diverse avonturen
 Serie 28: Pol Dom; Kleine Jantje
 Serie 29: Eelco ten Harsen van der Beek; Bij de kabouters
 Serie 30: Eelco ten Harsen van der Beek; Sam en Daan
 Serie 31: Eelco ten Harsen van der Beek; Bonjo en Sin
 Serie 32: Eelco ten Harsen van der Beek; Ted en Mies
 Serie 32 dubbel: Niet gesigneerd; Knar en Knorrie Biggie
 Serie 1: Daan Hoeksema; Flip met zijn vriendje Kangoe
 Serie 2: Henk Rotgans; Flipje en z'n vriend de aap

De series 3 t/m 26 zijn gedrukt bij Belderbos en Coesel te Amsterdam.

Bronnen

- Collectie reclameboekjes van Mij. De Betuwe in Flipje en Streekmuseum Tiel
- Jan Beijer, Ton de Jong, Peter Schipper en Alexandra van Steen, Flipje, het Fruitbaasje van Tiel, Veenendaal 2014
- Ger Hemel en Peter Schipper, Reclamevriendjes van Flipje, Tiel 2009
- Veel gegevens over de fabriek en Flipje staan op de site van Joost Meeter: flipje-tiel.nl
- De bio- en bibliografische gegevens van de illustratoren zijn gemakkelijk op Internet te vinden. Alle afbeeldingen zijn afkomstig uit de collectie Nobel, digitaal te zien in het Flipje en Streekmuseum.

Noten

- 1 Er zijn ook andere kaarten van M. Billing uit München bekend, bijvoorbeeld met groenten, visen, koper- en glaswerk. De afbeeldingen werden ook gebruikt als decoratie op bedrukte opbergblikken.

- 2 *Het Utrechts Archief*, Nr. 836 N.V. Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht; N.V. 't Raedthuys (1908-1968), inleiding: Op 6 mei 1908 richtten Adriaan van Raalte (directeur van de Gemeentelijke Keuringsdienst van Dordrecht, later directeur van de Keuringsdienst van Waren in Amsterdam), Mozes Pach (koopman te Amsterdam), Johannes Kok (boekhandelaar te Nijmegen) en Aaron Smit (koopman te Amsterdam) de N.V. Maatschappij voor het drijven van agentuur-, commissie- en uitgeverszaken 't Raedthuys op. 't Raedthuys was oorspronkelijk een handelszaak in platen en lijsten aan de Raadhuisstraat 3 in Amsterdam, gedreven door Mozes Pach. Deze bracht de zaak in 1908 in de toen opgerichte N.V. 't Raedthuys in, waarvan hij en zijn vrouw de directeuren werden. Het doel van de nieuwe N.V. was agentuur- en commissiehandel en het uitgeven van boeken en platen. Het kapitaal bedroeg toen 50.000 gulden.
- 3 De voorbeelden zijn legio met titels als 'De wonderlijke reizen van Meelmuts en Roetmop' (O. Rolands, 1924); *Het grote negerboek* (Willy Schermel , ca. 1932); *Kuifje in Congo*; 'Pijpje Drop' (P. Koenen 1930); *negers zijn diefachtig*: Jo de Gauwdief (1925 en Daan Hoeksema 1932); *menseneters: De avonturen van Flip en Flap* (Daan Hoeksema, voor Douwe Egberts, 1924 / Geesink 1950) etc.
- 4 In het weekblad *Peel en Maas* de dato 16 mei 1931 staat de oudste mij bekende reclame voor Calova limonade
- 5 Zie de sites: *Het Geheugen van Drenthe*, in voce Daan Hoeksema; en *Historiek.net*: Het bewogen leven van Tiels Flipje.
- 6 Om het nieuwe reclamemannetje Flipje bekendheid te geven lanceerde de fabriek in 1935 een knip-puzzelwedstrijd, waarbij deelnemers uit een verknipte afbeelding het Fruitbaasje moesten reconstrueren. Uiterste inzendingdatum was 3 mei 1935. In de optocht tijdens de 'bloesemdag' begin mei 1935 in Tiel liep Flipje mee. (Waalbode, 8 mei 1935).
- 7 In 1936 schreef drukkerij De IJsel, drukker van de reclamestroken van de Betuwe, aan de directie van De Betuwe: "Wij leggen er de nadruk op, dat Flipje hierbij in geen andere gedaante ten tooneele gevoerd moet worden dan als de echte 'Flipje'. Flip moet Flipje blijven en geen negerjongetje of andere figuur." Geciteerd uit: J. Beijer e.a., *Flipje, het Fruitbaasje van Tiel*, pag. 18.

Henk Rotgans: *Flipje en z'n vriend de aap als schipbreukelingen*, 2e serie, nr. 1

Joods Erfgoed in ere hersteld

Pierre van der Schaaf

In het Flipje en Streekmuseum in Tiel is een tweetal vitrines ingericht met bewaard gebleven Tiels Joods Erfgoed. Prominent pronken in de rechter vitrine een Thoramantel' met daarboven twee 'Rimoniem'.

In beide vitrines staat het schamele restant van wat ooit het 'rijke' eigendom was van de eertijds welvarende Joodse Gemeente Tiel. Tiel was, na enige competitie met Culemborg, toen vaak Kuilenburg genoemd, bevorderd tot Ring Synagoge en bezat, als een van grootste Joodse Gemeenten in het Rivierengebied, niet alleen veel goederen maar ook grond met een stadsboerderij. Ondanks de sterke afname van het aantal leden, binnen 70 jaar van ca. 370 tot ca. 60 in 1941 was het bezit aan het begin van de oorlog vrijwel intact. Een goed beeld van de omvang van het bezit is op te maken uit de inventarisatie van de Joodse kerkelijke eigendommen die op last van de Duitse bezetters moest worden opgesteld.

De teloorgang van Joods Erfgoed

Het oudste overzicht is een verzendlijst van 15 december 1942. Het vermeldt de 'per Expediteur van Os verzonden Kerkelyke

goederen aan de Ned. Isr. Hoofdsynagoge te Amsterdam'. Daaronder een door 'manhig (bestuurder) – opzichter' Jacob Kok geschonken blauw voorhangsel uit (waarschijnlijk) 1839. Het overzicht met in totaal 50 objecten is ondertekend door vertegenwoordigers van 'Het Kerkbestuur': Voorz. Secr. S. de Winter, Vice. Voorz. A. Bartels en Kerkbestuurder D. Cohen. Van hen overleefde alleen Bartels de oorlog. Onder de zestien vermelde Thoramantels bevindt zich de door Is(raël) van Buuren, na diens verhuizing van Buren naar Tiel, ingebrachte '1 rood zyden Thora mantel': deze is de enige die daarvan resteert. Op '1 Februari 1943' zijn 'per Expediteur van Os' weer verschillende voorwerpen naar Amsterdam overgebracht.

Textielrestaurator Sjoukje Telleman legt de laatste hand aan het herstel van de Thoramantel. (Foto: Jan Bouwhuis)

Onderstaande goederen moeten worden afgeschreven van 'de Inventaris lyst' der 'Nederl. Isr. Gemeente te Tiel': tweeëntwintig grotere eigendommen van de gemeente alsmede tientallen kleinere objecten, zoals 'taleisiem' (gebedsmantels, al dan niet in een daarvoor bestemde zak) en gebedenboeken die eigendom waren van de leden der gemeente.

Wat resteerde

Op 26 mei 1948 meldt S.M. Manassen aan den weled. Heer A. Osnowisz te Amsterdam:

"Geachte heer Osnowisz, Hierdoor deel ik u mede, dat van het zilver van onze sjoel is overgebleven:

6 zilveren siertorens,

2 zilveren schilden

3 aanwijzers (jojadiem)

1 zilveren blad

Verder 2 Sifra Thora.

Vertrouwende u naar genoegten te hebben ingelicht, zend ik u mijn groeten,

S.M. Manassen."

De twee vitrines in het Tielse museum tonen een deel daarvan. Opvallend is dat van de volgens bovenstaand overzicht bewaard gebleven zes zilveren siertorens, Rimoniem, slechts één, nog niet eens identiek aan elkaar, tweetal in Tiel terug is gekeerd.

Dat, enkele decennia geleden, na de nodige inspanningen van Sal Manassen. Ze waren afkomstig uit Arnhem waar ze ooit in bewaring waren gegeven toen de Tielse Joodse Gemeente geen 'minjan' (het vereiste minimum aantal van 10 Joodse mannen) meer op kon brengen.

Terug

Sinds Open Monumentendag 2020 pronken, in volle glorie, de beide torens, de Rimoniem, boven de gerestaureerde Thoramantel.

Overigens is de inhoud van de Thoramantel leeg. In een synagoge vormen de mantel en de torens de omhulling en bekroning van de Thora (de eerste vijf Boeken van Mozes, vrijwel identiek aan die uit het Oude Testament).

Een enkele bewaard gebleven en uit Tiel afkomstige Thorarol bevindt zich in Arnhem waar na de oorlog tal van Tielse objecten werden opgeslagen. Een Thorarol behoort zich in een Synagoge te bevinden. Als de Thorarol afgekeurd is voor gebruik, pasoel, dient hij volgens de Joodse Wet te worden begraven op een Joodse begraafplaats.

Restauratie van de Rimoniem

Aan de restauratie van beide oude objecten is een proces vooraf gegaan van onderzoek en het verwerven van de daarvoor benodigde financiële middelen. Tot de financiers behoorde, naast enkele andere instellingen en verschillende particulieren, de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken.

De restauratie van de Rimoniem was in handen van de kleindochter van Sal, en de nicht van Ben Manassen, zilversmid Sharon Manassen. Iedere keer weer is het restaureren van dergelijke objecten een bijzondere gebeurtenis. Relatief weinig 'Joods Zilver' is gespaard gebleven bij de rooftochten door de nazi's. De Tielse Rimoniem zijn alleen al redelijk uniek om de daarbij toegepaste filigraan / filigrain techniek. Daarbij werd fijn gedraaid zilveren draad in bepaalde vormen gebracht. De techniek om dit werk te maken wordt in ons land niet meer toegepast.

Zilversmid Sharon Manassen (rechts) toont de herstelde Rimoniem aan haar oom Ben Manassen, museum conservator Lisette le Blanc, Peter Schipper, Emile Smit en Pierre van der Schaaf (v.r.n.l.). (Foto: Jan Bouwhuis)

Daardoor was het bij de restauratie noodzakelijk de filigrain gedeeltes intact te laten en om deze als geheel te hechten aan de andere, herstelde, zilveren delen. Nadat de Rimoniem waren gedemonteerd werden beschadigingen hersteld, werden de ontbrekende belletjes en andere onderdelen aangevuld met replica en werden de niet bijpassende belletjes daarmee vervangen.

... en van de Thoramantel

Het herstel van de mantel, door de in Tiel woonachtige textielrestaurator Sjoukje Telleman, kende andere problemen. De Thorarollen worden met enige regelmaat gebruikt en daarbij rondgedragen door de synagoge. In de stof waren duidelijk sporen van gebruik te zien. Op de plekken waar de

ketting van het Thoraschild over de bovenrand van de mantel schuurt was de draad losgeraakt terwijl duidelijk slijtplekken te zien waren op de plaats waar de Thorarol over de schouder werd gedragen. Bij de restauratie van de mantel werd er primair voor gekozen te conserveren. Dat wil zeggen te voorkomen dat verder verval optreedt. Daarbij is er van uitgegaan origineel materiaal zoveel mogelijk te behouden door daar waar nodig steunweefsel aan te brengen. Eerdere reparaties zijn daarbij goeddeels behouden omdat zij een onderdeel vormen van de historie van het object.

Noot

- 1 *Het Hebreeuws kent verschillende schrijfwijzen voor dezelfde woorden. Zoals Tora, Thora en Torah.*

Baas Blaas en Lange Jaap

Tiel honderdtachtig jaar geleden

Ger Hemel

Het gebeurt soms. Ben je op zoek naar iets en vind je als ‘bijvangst’ iets totaal anders maar zeker zo interessant. Het overkwam mij toen ik probeerde te achterhalen hoe het muzikleven in Tiel zich herstelde kort na de oorlog. Op dezelfde pagina van de geraadpleegde krant stond de dagelijkse strip. Nieuwsgierig als ik ben naar strips uit die periode viel mijn oog op het woord ‘Tielse’.

Het bleek te gaan over Baas Blaas, een Tielse kruidenier. Terugzoekend naar de krant waarin de strip begon, december 1952, werd in de aankondiging vermeld dat het verhaal geschreven is door To van Thiel, achter welk pseudoniem zich een bekende Tielse naam verschuilt. De illustraties zijn van Hein Kray. Pas in augustus 1979 werd de echte naam van de schrijfster bekend gemaakt toen de ‘eerste, enige, echte Tielse strip’ ter sprake kwam in de rubriek ‘Uit oude Tielse Couranten’. Het bleek te gaan om Cateau Sijsma, en ja, uit Tiel.

Korte biografie

Cateau Atina Sijsma werd geboren op 10 september 1904 in Tiel. Het gezin Sijsma woonde achtereenvolgens op de Tolhuiswal en in de Stationsstraat. Nadat haar vader in

1930 was overleden, vertrok zij in 1932 met haar moeder naar Amersfoort. In 1936 trouwde ze met *Hein Auke Kray*, geboren op 19 april 1901 te Assen en overleden op 22 maart 1995, eveneens te Assen. Cateau overleed 24 juli 2001 te Zwolle en werd begraven op 28 juli 2001 te Zwolle-Noord.

Historie

In het noorden van het land is het echtpaar Kray een begrip geworden. Zij als schrijfster van strips, korte verhalen en romans, hij als striptekenaar en illustrator, auteur van een aantal jongensboeken en bovenal als de tekenaar/kunstschilder die honderden tekeningen en schilderijen maakte, veelal van het Drentse landschap. Een groot deel van het werk van Hein Kray is in het bezit van het Drents Museum te Assen.

Kray tekende sinds 1922 politieke spotprenten maar ook serieuze portretten van bekende politici. Hij was tevens illustrator van kinderboeken. In 1930 maakte hij zijn debuut als striptekenaar voor de Nieuwe

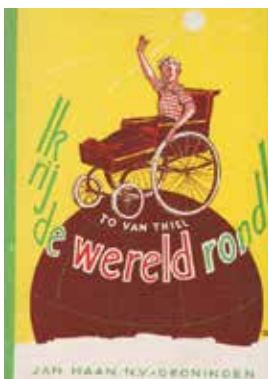
Portret Cateau Kray-Sijsma door Hein Kray, 25-8-1984

Provinciale Groninger Courant en de Nieuwe Drentse Courant maar ook andere kranten en tijdschriften met protestantse signatuur plaatsten zijn strips en illustraties.

Hein Kray was verloofd met Cateau Sijsma uit Tiel. Begin jaren dertig riep hij haar hulp in omdat de schrijfster van de strip, waarvoor hij de illustraties verzorgde, uitviel en Kray vreesde dat de kans bestond dat de nieuwe auteur eveneens de tekeningen zou gaan maken. Cateau had geen enkele noemenswaardige ervaring maar ging toch aan het werk. Het resultaat was het verhaal *Pikkie en Goudglansje* dat een succes werd. Na hun trouwen in 1936 volgden nog de strips *Baas Blaas*, *Bommetje Bas*, *Lange Jaap*, *Davina's eekhoortje*, *Kwibus Kwast* en in 1947 nog *Koos de fantast*, allen onder de naam *To van Thiel*. Daarna schreef ze onder dit pseudoniem nog een tiental kinderboeken en onder de naam *Cateau Kray-Sijsma* ruim twintig romans. In haar teksten komt steeds naar voren hoe belangrijk het geloof is. Soms bedekt, soms nadrukkelijk, maar het waren altijd verhalen met een boodschap. Zij werkte steeds samen met haar echtgenoot: zij gaf haar mening over zijn tekeningen en hij gaf

commentaar op haar schrijven.

Een literaire opleiding heeft Cateau nooit gehad. Wel slaagde zij in 1922 met lof voor het examen Handels-onderwijs.

Ik rij de wereld rond!, onder pseudoniem *To van Thiel*, 1955

Dat is later goed van pas gekomen, want haar echtgenoot was geen zakenman. Cateau leidde de zaken, waaronder ook de exposities van de schilderijen van Kray.

Tiel in twee stripverhalen

Baas Blaas is een kolomstrip van 150 stroken in zwart-wit over de avonturen van kruidenier *Baas Blaas*, zijn vriend *Tijs Lijs* en een jongen (*Zebedeus*), die begint in het Tiel van 1840. Elke strook heeft twee plaatjes met daaronder een tekstblok.

Het is een kinderstrip uit de tijd van de trekschuit en de postkoets en de nieuwe uitvindingen zoals de draisine (loopfiets), de stoomwagen (trein) en de luchtballon.

Korte inhoud:

De hoofdfiguur is *Baas Blaas*, eigenaar van een komenijswinkel (kruidenierswinkel). Hij heet eigenlijk *Goedthart* maar wordt door iedereen *Baas Blaas* genoemd omdat hij zo kortademig is.

We maken verder kennis met *Zebedeus* – die met zijn vriendjes allerlei kwajongensstreken uithaalt –, de *Klepperman* en de *Porster*, *Houtere Sien* het appelenvrouwtje, *Dronken Kruiwagen* de marktman, *Paulusje Pik* de schoenflik, *Dieneke Smeerlap*, *Pietekoo* en nog vele andere Tielenaars met prachtige bijnamen. Maar ook met *Baron Karl Freiherr Drais von Sauerbronn* die op zijn draisine van *Neurenberg* kwam gereden met de wonderbaarlijke snelheid van acht kilometer per uur en via de *Echteldsedijk* in Tiel zou aankomen, waarna hij zijn intrek zou nemen in logement *De Vette Kapoen* op de *Varkensmarkt*.

De nieuwe tijdgeest had zich van *Baas Blaas* meester gemaakt en hij was vol van

de nieuwe uitvindingen. Hij pluisde de Oprechte Haarlemse Courant uit van voor naar achter om maar niets te missen want hij zou alle nieuwigheden gaan uitproberen, te beginnen met de loopfiets. Onder oorverdovend geluid van de menigte 'fietste' hij het Plein over.

Hij was zo enthousiast dat hij maar meteen een draisine bestelde die voorjaar 1841 zou worden afgeleverd.

Vervolgens ging hij met zijn vriend Tijs Lijs met de postiljon naar Breukelen. Daar hoopten zij het opstijgen van een luchtreiziger in zijn luchtballon mee te maken. Daarna door naar Amsterdam om in de wonderlijke stoomwagen in twintig minuten naar Haarlem te reizen, ongelofelijk hard.

Onderweg beleefden onze vrienden allerlei doldwaze avonturen.

Terug in Tiel ging Baas Blaas op zoek naar een echtgenote en vond die in de persoon

van Margie-meu. Op de trouwdag was geen huis in Tiel zonder vlag en zelfs de Waterpoort was versierd met de driekleur en een lange wimpel.

Daarmee eindigt dit verhaal. Maar niet de avonturen van de hoofdpersonen.

De strip *Baas Blaas* werd oorspronkelijk gepubliceerd in de Nieuwe Provinciale Groninger Courant (1938-1940).

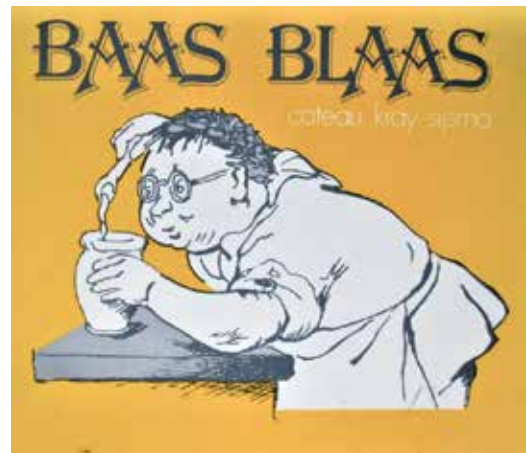
In de Tielsche Courant gebeurde dit onder de naam *Baas Blaas, de Tielse kruidenier*, van 22 december 1952 t/m 26 juli 1954 met hierin twee pauzes: van begin oktober 1953 tot medio november 1953 en van half december 1953 tot begin maart 1954.

Er ontbreken negen stroken (achttien tekeningen) en strook 3 heeft verkeerde illustraties bij een overigens juiste tekst.

In 1986 volgde een boekuitgave. Nu onder de auteursnaam Cateau Kray-Sijmsa.

Stripverhaal *Baas Blaas*, aflevering 299-300, *Nieuwe Provinciale Groninger Courant* 28-2-1940

Boekuitgave *Baas Blaas*, 1986

Lange Jaap, uit 't "Lekke Stroopvat" is een kolomstrip van 150 stroken in zwart-wit over de avonturen van Lange Jaap in het Tiel

Stripverhaal Lange Jaap – Uit 't "lekke stroopvat",
aflevering 7– (De Standaard)(Christelijk Sociaal
Dagblad De Amsterdammer) 21-2-1941

vanaf voorjaar 1842. Elke strook heeft twee plaatjes met erboven en eronder een ruim tekstblok.

Deze strip is een vervolg op *Baas Blaas*.

Korte inhoud:

Het verhaal begint bij de komenijswinkel van Lange Jaap (Jaap Merijs) in de Zoutkeetstraat waar Baas Blaas op zijn draisine langs komt puffen en daarna met Jaap naar binnen gaat om een pijpje te roken. Hij staat even achter de toonbank waar hij dertig jaar de scepter zwaaide. Het is er ongezellig en rommelig. Je kunt wel zien dat Jaap geen vrouw heeft. Baas Blaas en zijn vrouw Margie zorgen er voor dat Jaap een aanzoek doet aan Tijntje, het linnenmeisje bij de notaris. Bij de voorbereidingen voor de trouwdag regelt Jaap een koets bij de paarden-posterij van Roesink in de Voorstad. Korte tijd hierna komt het gesprek op de draisine. Deze mist nog een gemakkelijke

voortbeweging. Er zijn al wel trappers doch deze worden nog niet veel toegepast. Het resultaat is dat Baas Blaas en zijn vrienden van alles in elkaar gaan prutsen en zelfs nieuwe zaken uitvinden met de nodige ongelukken als gevolg.

Jaap en Tijntje hebben inmiddels een zoon-tje dat gedoopt moet worden. Zij willen dit niet in de kerk laten doen maar door een dominee van de Afscheidenen in de schuur van boer Prummel. Daar zijn meer dan dertig mensen bijeen, hetgeen door de autoriteiten verboden is. De voorganger en de Afscheidenen komen in de problemen. Het komt tot gevechten met de soldaten van de overheid, met brandstichtingen en andere vijandelijkheden. Ze worden zelfs gedwongen om de soldaten in te kwartieren zodat ze alle bewegingsvrijheid kwijt zijn.

Baas Blaas komt op een gegeven moment met een boekje over Landverhuizing naar Amerika. Dat is de oplossing. Daar is godsdienstvrijheid. De gezinnen van Baas Blaas, Tijs Lijs, Lange Jaap en Hent Melkert besluiten de kans te wagen.

In september 1843 vertrekt de boot naar Arnhem waar dominee Van Raalte met nog veertig andere emigranten ook overstappen op de boot naar Rotterdam. Vandaar naar het land van melk en honing.

Na anderhalve maand op zee gezwalkt te hebben legt de boot op 18 november in New York aan. Van daaruit gaat de reis met de nodige ontberingen naar de bossen van Michigan waar zendeling Smith werkt bij de indianenstam van de Ottawa's. In deze bossen zullen de nieuwkomers een kolonie stichten. Ze noemen deze 'Holland'. De eerste jaren zijn moeilijk. Door het ongewone klimaat en malaria is al gauw het halve kamp ziek.

Moerassen, rivieren, wolven en beren beletten het inkopen van voorraden uit Chicago. Nadat een indiaan Jaaps leven heeft gered besluiten beiden naar zendeling Smith te gaan. Deze gaat daarna met Jaap en de indiaan naar diens stam om het Evangelie te brengen. Van Raalte en de achterblijvers doen het evangelisatiewerk bij de indianen die de zendeling achter laat.

Na nog enkele hachelijke avonturen met de indianen lukt het hen om hun vertrouwen te winnen en aan hen de Evangelie-boodschap te brengen. Jesus wordt hun nieuwe Grote Geest.

In het verre Amerika hebben zij een nieuw thuis gevonden.

Het verhaal *Lange Jaap* werd gelijktijdig gepubliceerd in De Standaard en in het Christelijk Sociaal Dagblad De Amsterdammer (18-2-1941/15-8-1941). Het is niet uitgebracht in boekvorm.

Opmerkingen

- De lokatie van de kruidenierswinkel is onduidelijk. In het eerste verhaal is dit de Westluidensestraat terwijl dit in het tweede verhaal de Zoutkeetstraat is.
- Het verhaal van Lange Jaap is ruim voorzien van een christelijk sausje, daar waar dit in het Baas Blaas verhaal in bedekte termen aanwezig is.
- De stad Tiel wordt in het vervolgverhaal Waalstad genoemd.
- De stukken Betuws dialect maken de verhalen niet zo geschikt voor jeugdige lezers en voor mensen van buiten Tiel en regio. Maar het is waarschijnlijk wel zoals het toen gesproken werd. Het heeft ook wel zijn charme.

- Feiten en namen zijn niet altijd consequent gebruikt.
- Een deel van de namen en gebeurtenissen is historisch juist.

Bibliografie (een selectie)

Dag- en weekbladen: (als To van Thiel)

- Pikkie en Goudglansje (Nieuwe Provinciale Groninger Courant, 1936)
- Baas Blaas, de Tielse kruidenier (Nieuwe Provinciale Groninger Courant, ??-??-1938 t/m 28-2-1940) (Tielsche Courant, 1952-12-22 t/m 1954-07-26)
- Bommetje Bas (Stuwende Jeugd, bijlage van De Stuwdam, 1939)
- Kwiebus Kwast (Rotterdammer Kwartet, 1939)
- Lange Jaap, uit 't "Lekke Stroopvat" – (De Standaard)(Christelijk Sociaal Dagblad De Amsterdammer, 18-2-1941/15-8-1941)
- Davina's eekhoortje (Christelijk Sociaal Dagblad De Amsterdammer) (De Standaard – Antirevolutionair Dagblad voor Nederland, 16-8-1941 t/m 13-10-1941)
- Koos de fantast (Friesch dagblad 26-9-1947 t/m 22-11-1947)
- Het oude verhaal werd nieuw...! (Vrij en Blij, jaargang 38, 1962)

Boeken: (als To van Thiel)

- Davina's eekhoortje (Jan Haan N.V. Groningen 1947)
- Het lichtje op het duin (Jan Haan N.V. Groningen, 1951)
- Het kleinste pakje (Jan Haan N.V. Groningen, 1953)
- Jos wil de eerste zijn (Jan Haan N.V. Groningen, 1953)
- Ik rij de wereld rond (Jan Haan N.V. Groningen, 1955)
- Jouw naam is sterretje (W.D.Meinema N.V. Delft, 1961)
- Ben en Bram (J.N.Voorhoeve, 's Gravenhage, 1966)
- Mozes kind van de Nijl (J.N.Voorhoeve, 's Gravenhage, 1966)
- Moses wordt prins (J.N.Voorhoeve, 's Gravenhage, 1969)
- Wie weet de droom? (Uitg. Vijlbrief, Haarlem, 1987)
- Jozef is rijk – deel 3 (Filippus, z.j.)

Ze schreef korte verhalen in de Spiegel, Standaard, Stuwdam en Chr. Vrouwenleven. Verzorgde in de periode 1933-1962 een rubriek in Bloesem 'Filmpjes door Sproet'.

Boeken: (als Cateau Kray-Sijmsa)

- Ik ga de weg (J.H.Kok N.V., Kampen, 1960)
- Schaduwen op de weg (J.H.Kok N.V., Kampen, 1962)

Davina's eekhoortje, onder pseudoniem To van Thiel, Jan Haan N.V. Groningen 1947

- Eén weg voor allen (J.H.Kok N.V., Kampen, 1963)
- Uitdaging (J.H.Kok, Kampen)
- Uitdaging (Grote Letter Bibliotheek 341)
- Dat lukt jezelf niet (J.H.Kok, Kampen)
- De belofte (J.H.Kok, Kampen, 1970)
- De belofte (Grote Letter Bibliotheek, 1973)
- Het uitzicht blijft (J.H.Kok, Kampen, 1973)
- Het uitzicht blijft (Grote Letter Bibliotheek, 1976)
- Smeulend vuur (J.H.Kok, Kampen)
- Vuurproef (J.H.Kok, Kampen, 1973)
- Vuurproef (Grote Letter Bibliotheek, 1974)
- Wachten op de wind (Van den Berg, Kampen) (Elisabethbode, Lochem 1974)
- Kruispunten op de weg (Grote Letter Bibliotheek, 1977)
- Wie heeft geen geheim (Grootdruk uitgeverij, 1977)
- Wie heeft geen geheim (J.H.Kok, Kampen)
- Dit is het verlangen (J.H.Kok, Kampen, 1977)
- Gestild verlangen (J.H.Kok, Kampen, 1978)
- Drie woorden maar (J.H.Kok, Kampen)
- Kerstfeest, verhalen en gedichten (div. auteurs)
- Het licht springt op rood (J.H.Kok, Kampen)
- Wachten op antwoord (J.H.Kok N.V., Kampen, 1981)
- Verborggen verlangens (Grote Letter Bibliotheek, 1982)
- Trekkers over de grote plas (Van den Berg, Kampen, 1986)
- Baas Blaas, (J.H.Kok, Kampen)(Van den Berg, Kampen 1986)
- Als harten elkaar vinden (J.H.Kok, Kampen, 1990)

Bundels:

- Wachten op geluk, omnibus *Uitdaging. *Dat lukt je niet zelf. *Het uitzicht blijft (J.H.Kok, Kampen, 1980)
- De weg van een vrouw (trilogie) *Ik ga de weg. *Schaduw op de weg. *Een weg over allen (J.H.Kok, Kampen)
- Als een geheim je geluk bedreigt. Bevat: *Smeulend vuur. *Vuurproef (J.H.Kok, Kampen, 1995)

Bronnen

- Bevolkingsregister Tiel
- Christelijk Sociaal Dagblad De Amsterdammer (18-2-1941/15-8-1941)
- De Standaard – Antirevolutionair Dagblad voor Nederland (18-2-1941/15-8-1941)
- De Tielsche Courant (1953-1954)
- Genealogie 1 – Stamboom Friesland
- Nieuwe Leidsche Courant (19-1-1976)
- Nieuwe Provinciale Groninger Courant (1940)
- diverse websites:
internetachterderug.nl
dbnl.org – Richard van Schoonderwoerd – Hein Kray
www.boekwinkeltjes.nl

Foto's van de strenge winter 1939-1940

Emile Smit

In mei 2020 stuurde Rinus Scholtus, zoon uit een Tielse familie en nu wonend te Meppel, een flink aantal foto's uit het bezit van zijn ouders digitaal naar de Oudheidkamer. Daarbij zijn mooie plaatjes van een winter zoals we hem ons 81 jaar later eigenlijk niet meer kunnen voorstellen.

*Op het voetpad over de Waal, 27 januari 1940.
Collectie Rinus Scholtus, Meppel*

Natuurlijk denkt iedereen bij 1940 vooral aan de Duitse inval in mei. Dat er dat jaar een heel strenge winter was, is vrijwel vergeten. Hooguit komt het bezoek van prinses Juliana en prins Bernhard op 10 februari wel eens aan de orde.

Al rond de jaarwisseling vroom het streng. Rond 5 januari 1940 was de Waal merendeels met ijs bedekt. Daarna was er een wisselende periode, maar vanaf 19 januari braken enkele weken met strenge vorst aan. Op zondag 21 januari leek de rivier tot twee keer toe dicht te zitten, maar het ijs brak weer. Pas op maandag rond de middag 'zette' het ijs zich definitief. Door dat tweemaal breken, was er bepaald geen gladde ijsvloer om te schaatsen. Wel kon er op woensdag 24 januari een voetpad over het ijs worden

aangelegd. Dat was een voorrecht van de veerbaas die immers bij een bevroren rivier de pont niet kon laten varen.

Pas na twintig dagen kwam op zaterdag 10 februari het ijs weer los. Maar dat veroorzaakte juist extra spektakel, want kruierend ijs was – behalve heel gevaarlijk – ook heel bijzonder om te zien. En het duurde dagenlang. Nog op zondag 18 februari kwamen honderden ramptoeristen naar Tiel om het te zien. Het spektakel was des te groter, omdat ook het water flink was gestegen en de Nieuwe Kade was ondergelopen.

Bijzonder veel schade was er aan het schip dat aan een steiger bij de Ophemertse Dijk lag. Dat was de lichter 'Anna' van de firma Van der Schuyt. Deze werd bewoond door walbaas Karel Leenders (1883-1948). Al op 21 januari was de lichter door de kracht van het ijs van de kabel gebroken. Het kruierend ijs drukte hem op 11 en 12 februari helemaal in de vernieling. Doordat een deel wel boven water bleef, was het een veel geschoten foto.

*Blik op het voetpad over de Waal, januari 1940.
Regionaal Archief Rivierenland*

*Zicht vanaf de Nieuwe Kade met de watertoren op de achtergrond.
De vrouw op de foto is Lies Put, de moeder van Rinus Scholtus.
De watertoren is in 1944 verwoest, maar in 1945 op dezelfde plaats
weer opgebouwd. Collectie Rinus Scholtus, Meppel*

*Zicht vanaf de Nieuwe Kade richting watertoren, 26 februari 1940.
Collectie Rinus Scholtus, Meppel*

De bovenste foto op pagina 23 is een opname uit het album van burgemeester N.F. Cambier van Nooten. Deze laat de bevroren Waal voor Tiel met het voetpad zien. Verder betreft het opnamen die de ouders van Rinus Scholtus maakten. Zij waren eerst op 27 januari op de Nieuwe Kade en maakten een wandeling op het voetpad over de Waal. Op 26 februari kwamen ze opnieuw bij de Nieuwe Kade. Daarna werd ook de ravage aan de Ophemertse Dijk vastgelegd.

*De lichter Anna van firma Van de Schuyt aan de Ophemertse Dijk.
Rechts Café Belvédère, dat in de jaren '90 werd gesloopt voor de
voorgenomen dijkverzwaring. Collectie Rinus Scholtus, Meppel*

Als we de krant mogen geloven, vormen deze foto's maar een klein deel van de foto's die in die weken van de Waal werden gemaakt. Maar deze zijn dan tenminste weer digitaal in Tiel terug gekeerd.

Paratyfus in Tiel in de jaren vijftig

Emile Smit

Heden ten dage wordt met enige regelmaat gewaarschuwd voor het voorkomen van salmonellabacteriën in water. Daarvan kan men paratyfus oplopen. Dat is een darmziekte die buikpijn, hoge koorts en hoofdpijn met zich meebrengt. Soms gaat dat gepaard met diarree. De ziekte is niet direct van mens op mens overdraagbaar, maar met name de fecaliën van een patiënt brengen

risico met zich mee. De ziekte is in de meeste gevallen niet dodelijk.

Vóór de Tweede Wereldoorlog was paratyfus in Nederland door goede hygiëne redelijk onder controle. Door de slechte hygiëne aan het einde van de oorlog waren er in 1945 in Nederland weer 1154 ziektegevallen.

Ziekenhuis Bethesda in de jaren '50. Collectie Smit/Kers

Foto vanaf de Sint-Maartenstoren in 1964.
Bij de pijl de barak voor besmettelijke ziekten.
(RAR / collectie Bouwhuis)

Dat aantal nam af tot er in 1951 nog slechts 290 gevallen voorkwamen. In de jaren '50 was er een enkele opleving zoals in 1954 in Katwijk. Tegenwoordig is de ziekte in Nederland vrijwel verdwenen. De enkele ziektegevallen komen vrijwel allemaal uit het buitenland.

In Tiel waarschuwde het gemeentebestuur in januari 1949 de bewoners van de woonboten in de Tielse vluchthaven om geen ongekookt water uit die haven te gebruiken als drinkwater of voor het bereiden van maaltijden.

Eigenlijk kwam de enige grote uitbraak in Tiel in het jaar daarna. Op vrijdag 1 september 1950 werden enkele ziektegevallen gesignaleerd. Gemeente-arts dokter Jonkers sloeg de volgende dag alarm. Hij vroeg om 35 bedden, materiaal en verpleegsters. Het Tielse Rode Kruis nam direct contact op met de centrale vestiging in Den Haag. Dat was op zaterdag. Al op maandag kwamen twee

Het zwembad in de Waal. (RAR / collectie Bouwhuis)

Rode Kruiswagens met het benodigde naar Tiel. Daar werd de Wilhelminaschool, gelegen achter Ziekenhuis Bethesda, op dinsdag 5 september als noodziekenhuis in gebruik genomen. Er werden 25 bedden in drie ruimten geplaatst en het Rode Kruis hield er nog 30 paraat. Ziekenhuisdirecteur dr. L.R. Weisfelt was optimistisch. In die periode beschikte men al over een werkzaam antibioticum genaamd Chloromycetine.

Op 5 september kregen 22 patiënten een plaats in het noodziekenhuis. Ze werden verpleegd door verpleegsters van de beide Tielse ziekenhuizen (Bethesda en Andreas) met hulp van een groep Rode-Kruis-vrijwilligers. Inmiddels werd de bevolking gewaarschuwd om geen ongeschild fruit te eten of ongekookte melk te drinken. Regelmatig de handen wassen met warm water en zeep werd aanbevolen. De gemeente stelde direct Fl. 50.000,- beschikbaar voor een krediet aan Bethesda. Het bleek allemaal heel effectief.

De ziekte breidde zich niet uit en al begin oktober lagen er nog maar twaalf patiënten in het ziekenhuis.

Op 25 oktober kon het worden gesloten.

Daarna kwamen er in Tiel geen grote uitbraken meer voor, maar wel incidentele gevallen. In de zomer van 1956 werd de toen achtjarige Jan Bouwhuis getroffen door paratyfus. Hij had die waarschijnlijk opgelopen bij het zwemmen in het zwembad in de Waal. Thuisgekomen belandde hij goed ziek op de bank en vervolgens werd hij naar het ziekenhuis gebracht. Hij kwam te liggen in een isoleerkamer in een bijgebouw achter het Bethesdaziekenhuis. Dat was een door glas omgeven ruimte van 2,5 bij 5 meter. Alleen de verpleging mocht er binnen en die kleedde zich om in een soort sluis. Bezoekers mochten alleen door de ruit kijken en zwaaien.

Hoewel er geen sprake was van een grote uitbraak, werd het op enig moment toch wel druk in de zes isoleerruimten. Jan kreeg er een kamergenoot bij. Maar die jongen hilde veel en werd weer apart geplaatst. Later bezweek hij aan de ziekte.

Voor een jongen van 8 jaar was het isolement het ergste van alles. Jan merkt er over op: "Ik kan mij niet herinneren dat ik in het ziekenhuis pijn heb geleden, maar mij wel erg eenzaam en verlaten voelde. Spelen met knikkers en een metalen kinder-dragline was mijn bezigheid." Hij miste ook gewoon een deel van het jaar. Toen hij weer naar buiten ging, bleek de zomer voorbij en waren de bladeren aan de bomen bruin.

De achtjarige Jan Bouwhuis in het ziekenhuis. Zijn zusje Toos mag de ruimte niet binnen. (RAR / collectie Bouwhuis)

Jan Bouwhuis met het speelgoed, waarmee hij de verveling bestreed. (RAR / collectie Bouwhuis)

Het omgaan met (besmettelijke) ziekten is in 2020 een stevig punt van discussie. Zeker is, dat de bijkomende problemen het ziek zijn nog zwaarder maken.

Bronnen

- Regionaal Archief Rivierenland – Tielsche Courant en Nieuwe Tielsche Courant.
- Informatie van Jan Bouwhuis.

Nieuws

Peter Schipper

Monumentendag

Op zondag 13 september vond voor de derde keer sinds Tiel weer participeert de Open Monumentendag plaats. De organisatie beruiste bij een inmiddels geolied team, waaronder de verenigingen Waardevol Tiel, de Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken, de stichting Ter Navolging en stichting Stadsherstel. Na twee uiterst succesvolle afleveringen waren de verwachtingen weer hoog gespannen. Totdat het besmettelijke coronavirus roet in het eten gooide. Het maatschappelijk en culturele leven moest een flinke stap terug doen.

Monumentendag 2020. Tijdens de wandelingen vertelde het bakkersechtpaar Van Ooijen enthousiast over de Tielsche kermiskoek, eetbaar Tiels erfgoed. (Foto: Floor Schipper)

De twee grote evenementen die Tiel landelijk op de kaart zetten, Appelpop en het Fruitcorso, werden afgelast. Bleef Monumentendag over. Na enig wikken en wegen werd besloten de dag toch te organiseren, maar wel op een andere schaal. Van het betreden van panden kon geen sprake zijn en grote groepen mensen waren eveneens uit den boze. Inventiviteit was gewenst en die vonden de organisatoren in wandelingen met een gids. Groepen van maximaal 10 personen liepen thema-routes: met Arnoud Reijnen langs oude schoolgebouwen, met Emile Smit langs de vernieuwde ANWB informatieborden en Peter Schipper vertelde over monumenten en hun bewoners. Speciaal voor kinderen had Els Holleman een speurtocht ontwikkeld; de winnaar kreeg een kermiskoek van bakker Van Ooijen.

Centraal punt was de oude VVV kiosk aan het Burgemeester Hasselmanplein, sinds kort omgetoverd in Corrie's Coffee Corner.

Monumenten

De staat van enige monumenten in Tiel en ontwikkelingen rondom de stegen baren de vereniging Oudheidkamer zorgen. Zo sloot een particulier eigenmachtig het hek van de historisch interessante steeg bij de voormalige sjoel aan de St. Agnietenstraat met een hangslot af. Juist de stegen, wel de haarvaten van de oude stad genoemd, staan borg voor

een stukje authentieke beleving van oud-Tiel. De steeg waarom het gaat loopt van de St. Agnietenstraat naar de Koninginnenstraat en volgt de fundamenten van het koor van de oude, in 1886 afgebroken, Agnietenkapel. Zorgelijk is de toestand van enkele monumenten. Aan het Hoogeinde staat het oude weeshuis. Voor het gebouw ligt een grote hardstenen stoep die gesierd was met een fraai ijzeren hek. Na enige tijd zieltoegend scheef te hebben gehangen, is dit stuk erfgoed nu totaal uit het straatbeeld verdwenen. Wie gaat kijken in de Weerstraat vindt op nummer 39 een gemeentelijk monument. Het is een oude winkel met de naam van de winkelier in grote letters in de hardstenen raamdorpel: Lazet. Ook vermeldt de pui nog de oude nummering van de huizen van vóór 1930, toen Tiel ingedeeld was in wijken: F37. De toestand van het pand is zorgelijk, het ziet er verveloos uit en is mogelijk zelfs gevaarlijk want de dakgoot hangt gedeeltelijk los. De eigenaar mag een monument niet zonder toestemming veranderen. Toch is dat gebeurd met het pand op de hoek van de Oliemolensteeg / Oliemolenwal. Hier stonden eens een oliemolen en de eerste stoommachine in Tiel. De karakteristieke deuren en ronde ramen in de steeg zijn illegaal dichtgemetseld. Al jaren wordt door de Oudheidkamer en Waardevol Tiel hierop gewezen, maar dit resulteerde niet in ambtelijke en / of bestuurlijke actie.

Herplaatsing stadsmuur

Laten we deze rubriek wat vrolijker afsluiten. Woensdag 30 september jl. was een feestelijke dag voor liefhebbers en hoeders van oud-Tiel. Bij de bouw van

de parkeergarage werd er in 2014 diep gegraven aan de Koninginnenstraat / Bleekveld. Bij die gelegenheid kwamen er zware stukken muur tevoorschijn, die vermoedelijk van de stadsmuur zijn die Tiel eens omgordde.

Enige delen konden worden gered en vonden in afwachting van een definitieve bestemming een tijdelijke opslag op het terrein van de voormalige gemeentewerf aan de Bulkweg. In 2019 kregen twee kleinere stukken een plek bij de ingang van het theater De Bolle Kater aan de Korte Binnenhoek. Aan het zichtbaar maken van een flinker stuk stadsmuur bij de oorspronkelijke vind-

Gemeentelijk monument Weerstraat 39 in deplorable toestand. (Foto: Tineke Swaneveld)

plaats werden eisen gesteld. Het brok erfgoed moest zo veel mogelijk beschermd zijn tegen weer en wind, vandalisme-proof gemaakt en in een artistiek jasje gestoken worden. Kunstenaar Cor Litjens bedacht de oplossing door een betonnen doos te ontwerpen met op de ene zijde informatie over de oude Westluidense poort en op de andere zijde de namen van de sponsors die

herplaatsing mogelijk hebben gemaakt: Gemeente Tiel, Waardevol Tiel, Stichting Historische Evenementen Tiel, Stichting Jan Nieuwenhuyzen, de vereniging Oudheidkamer en de firma Schiltmans die het zware transport voor haar rekening nam. En zo is aan de Koninginnenstraat het verleden zichtbaar gemaakt in de ambiance van de nieuwe Vlindertuin.

Het plaatsen van een fragment van de middeleeuwse stadsmuur op 30 september 2020. (Foto: Tineke Swaneveld)

Een 'Tielse Lilliputter' uit 1843/1844

Een kleine krant van boekhandelaar/drukker
C. Campagne

Wim Veerman

Bij het woord 'lilliputter' zal een ieder in eerste instantie denken aan een heel klein mens. Iemand die door een groeistoornis kleine armen en benen heeft. Dat betreft dan een erfelijke afwijking, achondroplasia geheten. Maar het woord 'lilliputter' staat ook voor een minder algemeen bekend fenomeen. Een in het midden van de negentiende eeuw bedachte manier om met kleine krantjes belasting te ontduiken. In de eerste helft van de negentiende eeuw was de krant zeker geen algemeen gebruiksgoed voor de doorsnee burger. Voor de opinievorming werden ze niet of nauwelijks gebruikt. Daartoe functioneerden als vanouds pamfletten en brochures.¹

Afdrukken van enkele zegelstempels uit 1844.
(Foto en collectie: auteur).

Dagbladzegel

Tijdens de Franse bezetting in 1812 werd het zegelrecht ingevoerd.² Uitgeverijen waren toen verplicht op het drukken van dag- en nieuwsbladen, tijdschriften en advertenties een behoorlijk hoge extra belasting te betalen en dat werd uiteraard doorberekend in het abonnementstarief en de losse verkoop. Om te bewijzen dat het zegelrecht was betaald moest dat op ieder vel zichtbaar zijn middels een stempel. Een drukkerij moest dan eerst de honderden, later bij de grotere krantenoplagen, enkele duizenden onbedrukte vellen naar het plaatselijk belastingkantoor brengen, waar ze met de hand gestempeld werden en vervolgens werden teruggebracht naar de drukkerij. Een omslachtige procedure! Gebruikte men vellen voor een krant zonder stempel, dan stond daar een hoge boete op. Overigens werd in 1825 een tweede stempel naast het eerste ingevoerd waarop het zegeltarief werd vermeld.³ In het hele land waren toen maar elf steden die voorzien waren van krantendrukkerijen en belastingkantoren. Voor Tiel werden de drukvellen voor Campagne blijkbaar elders voorzien van het standaardstempel 'TE ZEGELEN' of 'BUITENGEWOON TE ZEGELEN',

want de eerste edities vertonen daarbij stempels van de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland, waarop naast het provinciewapen de opcenten zijn vermeld, variërend van een tot anderhalve cent. De dagbladzegelkosten werden flink opgedreven wat als gevolg had, dat eigenlijk alleen de toenmalige rijke elite zich de aanschaf van een dagblad kon veroorloven. Er ontstond wel steeds meer verzet tegen het dagbladzegel. In juni 1832 kwam er een nieuwe zegelwet waarin bepaald werd, dat berichten en aankondigingen, gepubliceerd op een klein formaat papier, zonder zegel mochten verschijnen.⁴ Mocht men verwachten, dat dan snel kleine krantjes zouden

verschijnen, dan is dit niet het geval. In 1843 en 1844 werd de wet op het recht van zegel van kracht, waarin definitief bepaald werd dat “alle drukwerken, waarvan het papier geene grootere oppervlakte heeft dan twee vierkante Nederlandsche palmen” vrijgesteld waren van het zegelrecht.⁵ Daardoor konden, dankzij die nieuwe zegelwet, waarin het formaat definitief bepalend werd voor de belastingheffing, kleine krantjes zich enige tijd aan de zegelkosten onttrekken. En toen verschenen er na ruim tien jaar wèl overal in het land miniatuurkrantjes. De overheid liep daardoor natuurlijk inkomsten mis en zorgde al in 1845 voor een wetswijziging. Dit werd de doodsteek,

Leestafel van een 19e eeuwse 'Herensociëteit'. (Foto en collectie: auteur)

waardoor deze krantjes, de ‘lilliputters’, niet meer rendabel konden verschijnen omdat ze toch gewoon het dagbladzegel moesten toevoegen.⁶ Het verzet er tegen nam echter toe. Maar conservatieve volksvertegenwoordigers zagen het niet zitten de kranten meer faciliteiten te geven. Men was bang voor ophitsende publicaties, die via de krant als informatiebron, gemakkelijker en goedkoper verkrijgbaar zouden worden. Het duurde nog tot 1869 toen, door een initiatiefwet van de liberale minister van Financiën P.P. van Bosse, het zegelrecht op de krant werd afgeschaft. Maar wie waren daardoor de klos? Drinkers van gedestilleerd, zij gingen veel meer accijns betalen om de schatkist weer op peil te brengen!

De ‘Tielse lilliputter’

Door de hiervoor vermelde nieuwe zegelwet konden dus kleine krantjes zonder extra opcenten verschijnen. Dat leek ook de inmiddels in Tiel al vijftientig jaar als boekhandelaar/drukker actieve Cornelis Campagne wel wat en zo zag het eerste nummer van het ‘Tielsch Weekblaadje’ met bovenin het Tielse stadswapen, op 2 september 1843 het licht.⁷ Op de achterkant staat keurig vermeld ‘Te Tiel, bij C. CAMPAGNE, Stads en Arrondissements Drukker’. Het werd een tweezijdig bedrukt klein velletje krantenpapier van circa 10 x 20 cm, ongeveer een-derde van een A4-pagina. Er zijn, voor zover bekend, zesendertig wettelijke uitgaven verschenen en bewaard gebleven in het Tielse stadsarchief. Voorheen waren ze, blijkens een gaatje in de bovenkant van elk blad, als een lias aan elkaar geregen bewaard. Hoe het stadsarchief,

Voorpagina van een ‘Tielse Lilliputter’. Formaat 10 x 20 cm

c.q. de gemeente Tiel de exemplaren heeft verworven is niet bekend. De laatste uitgave verscheen op 4 mei 1844. Bij een zevental is een ‘gratis bijvoegsel’ in hetzelfde formaat aanwezig. Deze miniaturkrantjes werden heel snel populair, niet alleen door de lage prijs maar ook door het nieuws, dat nu voor een breder publiek leesbaar werd. De elite las haar gewone, duurdere krant. Of zoals in Tiel, waar het bestuur voor de leestafel van de leden der ‘Groote of Heerensociëteit’, een aantal landelijke- en provinciale abonnementen had genomen. Het is eigenlijk een wonder dat deze ‘lilliputtertjes’ bewaard zijn gebleven. Dat wil zeggen... de nummers 1, 2 en 31 ontbreken helaas. Wel is ooit in het Utrechts Nieuwsblad een artikel verschenen met een foto van de eerste twee krantjes in een lijstje.⁸ Daarvan zijn toen kopieën gemaakt. Waar de originelen gebleven zijn is voornamelijk onbekend. Het zou mooi zijn als die en het ontbrekende nummer 31 ooit nog eens bij de in het archief aanwezige serie originele ‘lilliputter krantjes’ gevoegd zouden kunnen worden.

Honni soit, qui mal y pense.

1844.

N. 1.

TIELSCH

NIEUWSBODE.

De TIELSCH NIEUWSBODE wordt elken
Woensdag morgen bij den Stadsdrukker en Boek-
handelaar G. CAMPAGNE te Tiel, uitgegeven
voor den prijs van 1/2 's jaars binnen en bui-
ten deze stad.

De prijs der ADVERTENTIEN is van
EEN tot ZES Regels 60 Cents, en voor in-
deren Regel daarboven 10 Cents; het zegelregt
van 36 Cents, voor iedere plaatsing, is niet
daaronder begrepen.

Woensdag

21 Augustus.

NB. NB. Het aanzienlijk en steeds toenemend debiet van het *Tielsch Weekblaadje*, heeft den ondergeteekende doen be-
sluiten, om hetzelfde des *Woensdags* in grooter formaat, en onder den naam van TIELSCH NIEUWSBODE uit te geven.
De prijs van 1,50 's jaars zou onveranderd kunnen blijven, indien de kosten van het zegel ons niet noodzaakte de prijs op
1/2 te bepalen, waarvoor dezelve ook franko per post, buiten deze stad zal verzonden worden. De opgave der Predikbeurten
echter wordt in denzelfden niet opgenomen, maar zal aan de luteekenaren op den *Tielschen Nieuwsbode* binnen deze stad, des
Zaterdag gratis worden afgegeven. Daar de abonnements-prijs uiterst laag gesteld is, beveelt de uitgever deze zijne onder-
neming, die aanmerkelijk kostbaarder is geworden, wel zeer aan en in de welwillende en geëerde medewerking van het Publiek.
G. CAMPAGNE.

Nummer een van de Tielsche Nieuwsbode. (Collectie RAR. Foto auteur)

Wat een 'lilliputtertje' kostte is helaas niet bekend, het wordt nergens in het blaadje vermeld. Het zal hooguit om enkele (toenmalige) centen gaan. Evenmin is de oplage bekend. Het archief van de fa. Campagne is niet bewaard gebleven. Landelijk verschenen er in de zelfde tijd overigens meerdere van deze blaadjes zoals o.a. de 'Zierikzeesche Nieuwsbode', de 'Meppeler Courant' en 'De Haagsche Miniatuur-Nieuwsbode' die ook, na het verplichte invoeren van het dagbladzegel, door zijn gegaan. De meeste andere krantjes werden uit de roulatie genomen. Dit ontduiken van het dagbladzegel was een doorn in het oog van de toenmalige minister van Financiën, F.A. baron van Hall (1791-1866), die in die jaren tot taak had gekregen de beroerde staat van 's lands financiën weer op orde te brengen.

De, door hem in 1844 ingevoerde, nieuwe wet maakte het ongedaan dat met miniatuurkrantjes de belasting nog langer ontdoken

kon worden. Cornelis Campagne ging gelukkig ook gewoon door en drukte als opvolger van zijn 'Tielsch Weekblaadje' de 'Tielsche Nieuwsbode', nu wel met dagbladzegel.⁹

Welk nieuws werd geboden?

Elk nummer had een vaste indeling. Op de voorkant om te beginnen een eenvoudige kalender, waarin de zonsopgang en -ondergang werd vermeld, de kernissen, jaarmarkten enz. Natuurlijk ontbraken de verjaardagen van het Koninklijk Huis niet. Privacy speelde nog niet zo'n zware rol als tegenwoordig, want elke week werden er huwelijken, geboorten en overlijden vermeld. De 'predikbeurten' van de protestanten in de 'Grote- en de Kleine kerk' (Sint Maarten en Ceaciliakapel) werden ook wekelijks gepubliceerd. In de laatst vermelde kerk waren elke zondag om half tien ook de diensten der Lutherse gemeente, meestal voorgegaan door ds. Mammel. Incidenteel werden de Joodse feestdagen

vermeld en wekelijks de 'Roomsche Heilige- en Kerkdagen'. Van belang waren ook de broodprijzen en de gemiddelde prijzen der verkochte granen op de markt. Dan waren er nog de wekelijkse waterhoogten en vertrektijden van de 'Stoombooten der Nederlandsche Maatschappij' en de 'schippers-booten' van Tiel naar Rotterdam 's morgens om half negen en naar Nijmegen 's middags om één uur. En niet onbelangrijk, het openen en sluiten van de stadspoorten, die toen nog in volle glorie aanwezig waren. Tien uur in de avond werden ze gesloten en om vier uur in de morgen werden ze weer geopend. In de winter respectievelijk een uur eerder en een uur later. Op de achterkant van het krantje volgden dan de 'Gemengde berigten', 'stadsnieuws' en 'mengelwerken'.

Bij geen enkel artikel wordt een auteur gemeld. Maar er zijn aanwijzingen dat een neef van de uitgever, de apotheker P.J. Campagne de redacteur van het krantje was. In de tweede uitgave wordt ook de eerste advertentie van een Tiels bedrijf gevonden. Bij W. van Rijnberk was te verkrijgen "Extrait 'd Absijnthe, Kirsswasser, Marascino di Zara, Sijrop voor Punch, dubbele fijne en gewone Likeuren, Cognac, Fransche en Inlandsche Brandewijn, Jamaica-Rum, Schiedamsche

HUWELIJKS AANVRAAG.
oenlijk jong mensch , 22 jaren oud , van
odsdienst , verlangt in kennis te komen .
jong meisje van de zelfde geloofsbelijdenis
zijn : goed gedrag , zacht humeur , schoon u
nieren , en zoo het mogelijk ware , een a
ie genen , die hierop reflecteren , kunnen z
einhouding verzekerd houden , en zich me
der letter R adresseren bij den drukker d

De eerste contact advertentie in nr. 4 van 28 september 1843

en Keulsche Genever, alles tegen civiele prijzen."

En in nummer vier van 23 september 1843 wordt de eerste Tielse contactadvertentie gevonden!

In dezelfde uitgave is ook de eerste Tielse rouwadvertentie geplaatst door Wilhelmina Blom. Zij bedankte namens haar familie voor de berichten van deelneming bij het overlijden van haar oom M. van Schaardenburg. Sensatie was ook toen al van belang.

Meestal 'gepikt' uit andere kranten, zoals het bericht in september 1843 over twee moordenaars die te Arnhem gegeseld en gebrandmerkt werden met een strop om de hals. Het bleek dat een derde betrokkene 'tot grote schade van de scherprechter' in de gevangenis was overleden. Een week later werd de moordenaar 'Boudoin' te Nijmegen in bijzijn van vele nieuwsgierigen opgehangen. En er werd melding gemaakt van een vechtpartij buiten de Tielse Waterpoort. Een maand later werd melding gemaakt van de veroordeling tot twee jaar gevangenis en fl. 200,- boete, van een broodbakker te Goes. Deze had 'blauwen vitriool' (=kopersulfaat) in het brood gebakken. En in april 1844 werd melding gemaakt dat bij Java door de Hollanders enige zeerovers 'vernield' werden, waardoor 59 Christenslaven vrij kwamen. Uit allerlei andere kranten in binnen- en buitenland werden nieuwsberichten overgenomen. Vaak met informatie die in feite, zeker naar huidige begrippen, voor de Tielse burger echt niet van belang was. Zoals: "Op de Springweg te Utrecht is een huis ingestort".

"In Zandvoort is een algemeen geachte jongeling in zee verdronken".

Het Tielse nieuws bleef zeer beperkt:
“Op 8 september (1843) zal in de Kleine Kerk alhier des morgens ten elf ure de Promotie plaats hebben der leerlingen van de Latijnsche School” en “De Lees-Bibliotheek van mej. de Wed. D.R. van Wermeskerken is weder met een aantal werken van smaak vermeerderd, blijkens den nieuwen Catalogus.”

De Mij. tot Nut van het Algemeen te Tiel bestond dertig jaar. Ter gelegenheid daarvan werden in een bijeenkomst bijzondere proeven vertoont, zoals “verbetering aan den stoomwagen, waardoor het onmogelijk gemaakt wordt dat denselven uit den sporen kan geraken en schitterende Physische ontvlammingen en fonteinwerken.” In totaal zijn in de zesendertig bewaarde nummers veertien gedichten opgenomen. Direct in het eerste nummer is ‘Grootvaders klagt’ met acht coupletten opgenomen. Daaruit blijkt duidelijk dat hij moeite had met de moderne uitspattingen van de toenmalige jeugd:

Ja ‘k moest het maar eens wagen
Als knaap van zestien jaar,
Om eenen pijp te vragen,
Laat staan dan een sigaar.
En nu leert ieder rooken;
Zelfs eer hij werken kan;
’t Cigaartje wordt ontstoken,
Door Jan en alleman.
Mijn hart dat beeft er van.

Oma kon natuurlijk niet achterblijven en schreef in zes coupletten, twee weken later nog eens met zes coupletten over de (meisjes) kleding ‘Grootmoeders klagt. Over de kleding’:

En dan, wilt eens begrijpen,
(Het hale mij geen vloek,)
De juffers dragen pijpen,
En velen een’ broek!
Oh ‘t is haast om te weenen,
Ziet men dien pronk en pracht!
Waar moet het met ons henen?
Wat wordt van ons geslacht?

Al snel echter werden de redactionele artikelen wat prikkelender en satirischer, vooral als het om overheidshandelingen ging. Zoals in januari 1844 toen de, toen beroemde, ogenprofessor Boissonneau uit Parijs in Den Haag arriveerde. De redacteur schreef toen “...welke zeer ver is in het maken en inzetten van nieuwe oogen: eene exellente gelegenheid voor de leden der 2^e Kamer, die wat kortzichtig zijn.” En toen er wat geharrewar in de Eerste Kamer was, werd daarover gemeld dat in “De Eerste Kamer, welke meestal uit afgeleefde grijsaards bestaat...op 10 febr. groote onstuimigheden plaatsgehad...” hadden. De financiën van het land waren ook steeds onderwerp van kritiek. Vooral de elkaar opvolgende ministers hadden het zwaar te verduren, zo werd een voorstel van de minister van Financiën ‘van Halls monsterwet’ genoemd. In april 1844 werd de ‘Vereniging tot Afschaffing van Sterke Drank’ opgericht. De reactie daarop van de anonieme auteur was: “Men vreest voor oproer te Schiedam, om al die nieuwigheden.” De tendens tot het schrijven van satirische artikelen, die natuurlijk verkapte kritiek inhielden op allerlei politieke aangelegenheden van de eigen gemeente en de regering, werd in de opvolger van Campagnes

'Tielse Lilliputer', de 'Tielsche Nieuwsbode' ruimschoots voortgezet.

Gratis bijvoegsels

Het eerste 'Gratis bijvoegsel' verscheen op 28 oktober 1843 bij nr. 9 en betreft een verhaal over de Tielse kermis, een week later gevolgd door een anoniem lang gedicht, getiteld 'Aan de Kermisvrienden'. Het kermisverhaal vangt nogal belerend aan: "Eene Kermis is altijd belangrijk en nuttig voor een kleine Stad: het is een verpoosing voor den arbeidzame; eene grote vreugde voor de kinderen, om in nieuw speelgoed het geluk dier gelukkige dagen te verhoogen; eene goed gelegenheid om liefde aan te knopen, of het geluk der liefde te smaken voor hen, die dezelve reeds hebben aangeaan: zij ontmoeten elkander in de zalen der vreugde, of geven elkander bewijzen van liefde en genegenheid in Kermisgeschenken."

Vervolgens volgt een opsomming van wat er allemaal te zien is. Een hoogtepunt vond de schrijver een schouwspel "die ons met aandoening vervult en toch overwaardig is om gezien te worden; de ongelukkige man, die zonder armen geboren is en slechts één been heeft, en toch door oefening dit ééne lid heeft geschikt gemaakt, om veel van het verlorene te vergoeden." De schrijver hoopt dat "de arbeidsman en de dienstbode ook eens eenen aangenamen dag hebben."

En "er een waakzaam oog worde gehouden op het aantal schelmen, dat tegelijk onder de braven de poorten is ingesloopen."

En roept tenslotte op met "Ieder gebruike de Tielsche Kermisvreugd en wachte voor schade!"

Noten

- 1 Zie Harbers en Wijfjes. Hoofdstuk 3.
- 2 Uitgebreid behandeld bij Hemels.
- 3 Staatsblad nr. 10 van 26 februari 1825.
- 4 Staatsblad nr. 29 van 16 juni 1832, art. 10.
- 5 Staatsblad nr. 47 van 3 oktober 1843. Art. 27. C1. en nr.18 van 13 maart 1844.
- 6 Staatsblad nr. 86 van 18 december 1845.
- 7 Bibliotheek RAR. Krantencollectie cat. nr. 0661/7.78-a. (Ook digitaal beschikbaar).
- 8 'Voor een dubbelte extra 'n kwartaal lang door 't 'geheele rijk'. Bijna anderhalve eeuw een 'oude huisvriend'. Artikel in: Utrechts Nieuwsblad, 1 februari 1992.
- 9 Bibliotheek RAR. Krantencollectie cat. nr. 0661/7.107-g. (Ook digitaal beschikbaar).

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- Negentiende eeuwse burgerlijke stand- en bevolkingsregisters gemeente Tiel en de handbibliotheek. Collectie RAR.
- F. Harbers en H. Wijfjes, De krant. Een cultuurschiedenis. Amsterdam 2019. Bibl. RAR. 0623/13192.
- J.M.H.J. Hemels, Op de bres voor de pers. De strijd voor de klassieke persvrijheid. Assen 1969. Bibl. RAR. 0623/1520.
- G. van der Hof, Het Tielsche Stads-en Arrondissementsweekblad van 1844-1848. "Alles zal beter worden, indien wij beter worden". Artikel in: De Drie Steden. Regionaal-historisch Tijdschrift voor Tiel, Buren en Culemborg. 1984/1. Pag. 3 t/m 5.
- J. Landwehr, Vergeten cultuurdragers. De familie Campagne en hun boekenfonds, honderd jaar uitgevers in Tiel [1819-1919]. Utrecht 2006. Bibl. RAR. 0623/8549.
- H.W. Lintens (hoofdred.), Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel II. Gezondheid en openbare hygiëne. Waterstaat en infrastructuur. Papier, druk en communicatie. Zutphen 1993. Bibl. RAR. 0623/5166.
- W.P. Sautijn-Kluit, De miniatuur-couranten of lilliputters. Artikel in: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. 1883. Bibliotheek RAR cat. nr. 0635/499.
- M. Schneider, De Nederlandse krant, van "Nieuwstydinghe" tot dagblad. Patriareeks dl. 32. Amsterdam 1943. Bibl. RAR.0623/348.
- P. van der Steen, Een kleine compacte krant had zo zijn fiscale voordeel. Artikel in: Dagblad Trouw van 24 januari 2014.
- A.C.J. de Vrankrijker, Geschiedenis van de belastingen. Fibulareeks 10. Bussum 1969. Bibl. RAR. 0623/5639.

De koffer van Weinreb

Een nawoord

Portret drs. Friedrich Weinreb. 1910-1988
(Bron: Wikipedia)

Wim Veerman

Naar aanleiding van het artikel 'Raadsel in Ophemert: koffer van drs. F. Weinreb' in De Nieuwe Kroniek nr. 2 van augustus, zijn enkele reacties binnengekomen, waardoor de herkomst van de koffer duidelijker werd. Dankzij mededelingen van enkele vroegere inwoners van het dorp Ophemert is bevestigd dat de betreffende koffer echt van drs. F. Weinreb afkomstig is en dat hij wel degelijk, zelfs meerdere keren, in het dorp heeft gelogeerd in de Hervormde pastorie.¹ Verscheidene keren heeft hij ook samen met de lokale predikant gezinnen, die daar behoefte aan hadden, in het dorp bezocht. Het zal dan na een van die logeerpartijen geweest zijn, dat de oude koffer was achtergebleven, na wellicht ingeruild te zijn voor een nieuwe?

Een onjuistheid in het vorige artikel moet ook gecorrigeerd worden. Het was niet ds. E.J. Rietveld waar de heer Weinreb logeerde, maar diens opvolger, de toen dertig jarige ds. J. D. Wuister. Die in zijn eerste standplaats na zijn theologiestudie, van 1958 tot 1964 predikant van de Hervormde kerk te Ophemert was. En dat verklaart dan weer hoe de heer Weinreb in Ophemert kwam, want ds. Wuister was de enige leerling van Weinreb in Nederland. Hij leerde hem

tijdens zijn studie theologie in Leiden in 1949 kennen, kort na diens vrijlating uit de gevangenis, toen hij in Schiedam kwam spreken over Hebreeuws, Kabbalah en de Talmoed. Die lezing maakte zo'n indruk op de theologiestudent Wuister, dat hij daarna drie jaar bij Weinreb, tijdens informele huis-kamercolleges in Rotterdam, de 'geheimen' van het Hebreeuws leerde kennen. Zij bleken elkaars geestverwanten te zijn, waaruit een levenslange vriendschap ontstond.

Later, toen Weinreb in 1952 naar Indonesië vertrok, deed Wuister hem uitgeleide. En in Jakarta was Wuisters latere echtgenote, huisvriendin bij de familie Weinreb. De jaren zestig zocht hij Weinreb ook op in Ankara, toen die daar colleges gaf op de universiteit en bezocht hij hem in Genève, waar Weinreb enige tijd werkte bij de Verenigde Naties.² Door de publicatie 'Ondergang' van prof. Presser in 1965 over de vervolging en verdelging van de Joden in Nederland, waarin hij een positief oordeel over Weinreb heeft vermeld, brak er een soort 'Weinreb-affaire' uit en een openbare discussie over Weinrebs oorlogsverleden. Nadat in 1969 diens driedelige oorlogsmemoires, 'Collaboratie en Verzet' was verschenen, ontstond een jarenlange felle polemiek

tussen voor- en tegenstanders van de persoon Weinreb. Die discussie ging helaas voorbij aan het wetenschappelijke werk van drs. Weinreb die tientallen, vaak briljante boeken heeft geschreven over joodse mystiek en bijbelinterpretatie, die tot op de dag van heden nog herdrukt worden. Dominee Wuister, die inmiddels in 1964 uit Ophemert naar Schipluiden was vertrokken, bleef hem echter al die tijd onvoorwaardelijk steunen en richtte op 24 oktober 1967 in Schiedam de Prof. F. Weinreb Stichting op. Een academie voor de Hebreeuwse Bijbel en de Hebreeuwse taal. Toen in 1968 in Nederland Weinrebs familie werd bedreigd en in Zwitserland een veilig heenkomen zocht, was het ds. Wuister die ze met de auto wegbracht. De familie Weinreb kwam nooit meer terug naar Nederland. De vraag of drs. Weinreb wel of niet verkeerde handelingen heeft verricht in en na de oorlog, is er nog steeds debet aan dat voor- en tegenstanders daarover publiceren. Weinreb overleed in 1988 in Zwitserland. Zijn 'trouwe vriend en volgeling', ds. J.D. Wuister overleed op 10 juni 2010 in Schiedam.

Ds. J.D. Wuister op zijn balkon in zijn woning te Schiedam. Beeldbank Schiedam nr. 26992. Fotograaf onbekend

De geschiedenis van de koffer van Weinreb voor het dorp Ophemert kan nu als afgesloten worden beschouwd. Met dien verstande, dat het een tastbaar bewijs is, dat het dorp in de jaren 1958 tot 1964 regelmatig een erudiet, maar niet onomstreden mens te gast had in de persoon van drs. Friedrich Weinreb en een bijzondere, even erudiet mens in de persoon van ds. Jan Dirk Wuister. Gezamenlijk hebben zij, dankzij een oude onooglijke koffer, ongeweten toch een stukje dorpsgeschiedenis geschreven!

Noten

- 1 Mededelingen van mevrouw D. van Ilzeren, de heer Kusters en ds. L.F. de Graaf.
- 2 R. Zwaap, Leidsman Weinreb. In: *De Groene Amsterdamer* nr. 47. 19 november 1997.

Geraadpleegde bronnen

- Diverse auteurs, 'Ophemert. Mijn dorp, ons dorp. Geschiedenis van een dorp en zijn verenigingen, ter ere van 100 jaar muziekvereniging Euphonia en 1000 jaar Ophemert', Ophemert. Z.j.
- J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940-1945*. 2 delen. 's-Gravenhage 1965.
- Bibeb, Ik ben altijd de verrader geweest. Weinreb: 'Ik ben steeds meer in mezelf gaan geloven door mijn vijanden'. In: *Vrij Nederland*. 29 november 1969.

Wim Veerman

Chris van Esterik. Zichzelf een weg baant. Wenen 2020. 316 pagina's. Achterin een bibliografie van de auteur. Privé-uitgave. Niet in de handel. € 35,-. Oplage 80 exemplaren.

De auteur van de bij velen bekende en succesvolle in de Betuwe en Tiel afspelende boeken 'Een jongen van het dorp' (Ingen) uit 2003 en 'No satisfaction' uit 2011, heeft natuurlijk meer geschreven. Uit de inleiding blijkt hij vanaf 1986 freelance buitenland correspondent geweest te zijn in Wenen voor het NRC-Handelsblad. Daardoor ontmoette hij, o.a. in ambassades, vele bijzondere figuren die hij interviewde en dit in een column voor zijn krant publiceerde. Nadat hij in 1990 terugkwam, werd hij literatuurrecensent voor Midden-Europa en ontmoette daardoor vele schrijvers die hij soms ook in hun land bezocht. Uit al die honderden artikelen die hij inmiddels geschreven had, maakte hij voor dit boek een selectie. Opgenomen werden ook enkele door hem gehouden lezingen en in hoofdstuk 1 en 2 zijn een aantal autobiografische, niet eerder gepubliceerde artikelen opgenomen en komt de Betuwe ruim aan de orde. Het is een boek geworden, dat leest als een trein en zo nu en dan zorgt voor een lach en een traan. Bijzonder is ook hoe de auteur zijn ervaringen met de internationale politieke ontwikkelingen op een beeldende wijze beschrijft.

F. Eggink en A. van Vliet, Nieuwe avonturen van Tiels Flipje. De droge boterhammen planeet. Nr. 48. Tiel 2020. Katern. € 4,95. Verkrijgbaar bij het Flipje en streekmuseum en de boekhandel.

Door F. Harmsen van Beek werd in de jaren vijftig de strip 'Flipje in Kabouterland. Het vergeten verhaal' als nr. 48 in de serie gemaakt. Het was in zwart-wit getekend, maar nooit uitgegeven en ook niet meer ingekleurd. De directie van de Mij. De Betuwe vond het niet lieflijk en niet christelijk genoeg. In 2015 werd het echter alsnog uitgegeven met een nawoord van Joost Kircz en Alexandra van Steen. Een opzet voor nr. 49 wordt in dat boekje ook vermeld. Het zou gaan heten 'Flipjes reis naar de droge-boterhammenplaneet'. Maar getekend werd het nooit. Striptekenaar Arie van Vliet heeft nu een nieuwe prachtige strip getekend en Fred Eggink de begeleidende teksten geschreven, gebaseerd op de indertijd door Harmsen van Beek aan-geleverde opzet. Daardoor is nu weer een ouder-wets Flipje boekje geproduceerd als nr. 48 van de vroegere serie. Een leuke aanvulling voor de Flipje verzamelaars en een prettig leesbaar en mooi getekend voorleesboekje voor kinderen met een spannend toch eigentijds verhaal.

H. van Lith, De Stoomtram Tiel-Buren-Culemborg. Een verloren illusie. Culemborg 2020. 128 pagina's. ISBN 978-90-8284-974-5. Prijs € 19,95. Nr. 55 in de boekenreeks van de Nederlandse Vereniging van Belangstellenden in het Spoor- en Tramwegwezen. Rijk geïllustreerd.

In 1967 verscheen van dezelfde auteur een boekje over de geschiedenis van de stoomtram, in de volksmond de 'TBC-lijn'. En in 1981 werd in de musea te Culemborg en Tiel, in samenwerking met het streekarchivariaat, een grote tentoonstelling over deze stoomtramlijn ingericht. Het hiervoor genoemde boekje was daarvoor de bron en de vondst van het verloren gewaande archief van de N.V. Stoomtram-Tiel-Buren-Culemborg was de aanleiding. Nu is een herziene en uitgebreide editie verschenen in een groter formaat, waardoor de vaak schitterende kleurenafbecdingen goed tot hun recht kunnen komen. De oorspronkelijke tekst is sterk uitgebreid met hoofdstukken over de TBC-lijn in de pers, de plaatsbewijzen, de opvolgers en wat er met de indertijd verkochte rijtuigen is gebeurd die na restauratie weer een functie kregen via de Tramweg Stichting. Een lijst van geraadpleegde bronnen, een personeelsoverzicht, een materieel overzicht en een prestatieoverzicht, sluiten dit boek af. Een prachtige uitgave voor de liefhebbers van lokale- en Betuwse geschiedenis en voor de belangstellenden in het spoor- en tramwegwezen.

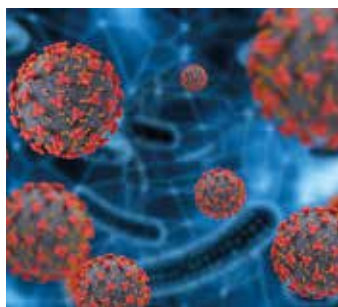

Diverse auteurs. Eindredactie dr. E. Smit, 150 jaar in vogelvlucht. Lingecollege Lyceum. Jubileumboek, Tiel 2020. 96 pagina's. ISBN 978-90-821130-6-8. € 14,95. Verkrijgbaar in de boekhandel.

Met een zeer gevarieerde inhoud en rijk geïllustreerd wordt, zoals de titel al aangeeft, in vogelvlucht door de anderhalve eeuw geschiedenis van deze school 'gewandeld'. Voorafgegaan door een korte inleiding over de oudste geschiedenis wordt vervolgens in korte persoonlijke verhalen door verschillende oud leerlingen en docenten verteld hoe zij hun jaren op deze school hebben ervaren. Daarbij komt de HBS en de MMS ook aan de orde. Hilarisch zijn soms de verhalen over de uitstapjes die de leerlingen maakten over onze grenzen. Prachtig komt uit de verf hoe het was als leerling in het vorige en begin van het huidige tijdperk. Ook de veranderingen als gevolg van de gewijzigde onderwijswetten, waardoor de RSG ontstond en weer veranderde in GSG Lingecollege. Het boek eindigt zelfs actueel met een verhaal over het coronaexamen van dit jaar. En natuurlijk komt ook uitgebreid de TOV (Tielse Oud leerlingen Vereniging) aan de orde. Kortom, een boek waarvan door vele (oud-) Tielenaars en zeker door oud-leerlingen gesmuld zal worden!

Actueel

Ria Kragten,
Marjon de Lange

Covid-19

Negen maanden van uitstellen, afschalen, doorschuiven, annuleren liggen inmiddels achter ons. Wat betekende dat voor onze vereniging?

Ledenvergaderingen

Nadat de algemene ledenvergadering in april vervallen was en punten waren doorgeschoven keken we uit naar de najaarsbijeenkomst op 13 oktober waarin alle zaken aan de orde zouden komen die normaal gesproken over voorjaar en najaar verdeeld worden. De vooruitzichten waren hoopvol. Inmiddels waren bijeenkomsten van 100 personen toegestaan mits de 1,5 afstand gewaarborgd kon worden. En dat was mogelijk bij restaurant

Mededelingen / vragen / impressies die in geen bestaande rubriek passen maar die we toch onder de aandacht willen brengen. Op onze website www.oudheidkamer-tiel.nl kunt u meer te vinden over deze onderwerpen, ook www.detielenaar.nl geeft vaak uitgebreide achtergrondinformatie.

De Betuwe. Hoera. Maar er tekenden zich in de verte al wel wat donkere coronawolven af.

De verte bleek niet ver want de uitnodigingen waren nog maar koud verzonden of geen 100 maar slechts 50 personen mochten bij elkaar komen, en een week later zelfs nog maar 30.

Het programma werd aangepast. De presentatie en toelichting van de jaarrekening en het jaarverslag over 2019 vonden doorgang. De begroting en de plannen voor 2021 kwamen ook aan bod, beide met grote slagen om de arm, want niemand durft het aan te zeggen dat volgend jaar alles 'gewoon' zal zijn.

Voor hen die erbij mochten zijn was het een goede avond maar gezellig is anders.

Hulde aan de creativiteit van de programmacommissie die er voor heeft gezorgd dat er na de pauze een film werd vertoond van het interview dat Peter Schipper in augustus had met Gradus van Wel.

(Foto: Martin van der Mark)

Foto's van nog niet aan Lisa Rovers en Lily Keller uitgereikte oorkondes. (Foto: Emile Smit)

(Geen) Uitreiking van de OKT-prijzen

Lily Keller (vwo) en Lisa Rovers (havo), leerlingen van het Lingecollege, zijn de winnaars van de OKT prijs voor het beste profielwerkstuk. Op 7 april zouden zij na afloop van de jaarvergadering een presentatie geven en hun prijs in ontvangst mogen nemen. Dat ging niet door, werd opgeschoven. Toen bleek dat Covid-19 ons wat langer in de greep ging houden is afgesproken dat Lily en Lisa de najaarsvergadering zouden

komen opluisteren met hun presentatie en werd een deel van de prijs (een geldbedrag en museumjaarkaart) bij hen thuis bezorgd. De feestelijke overhandiging van de oorkonden werd geplaatst op de agenda van 13 oktober en wethouder M. Melissen werd bereid gevonden om de plechtigheid te verrichten. De dames, die inmiddels geslaagd zijn en elders studeren, maakten tijd vrij om deze avond hun werk-

stuk alsnog aan de leden van de Oudheidkamer te presenteren. Lily Keller (vwo) schreef een Engels literatuurwerkstuk met de titel *Reliability of unreliable narrators*. Lisa Rovers (havo) gaf haar profielwerkstuk de titel *Een leven met leukemie*. We houden het nog te goed. Want in verband met de beperkte maximale aanwezigheid is het ook deze keer niet doorgegaan.

Wat kan wel wat kan niet

In maart werden alle activiteiten van het eerste halfjaar met onmiddellijke ingang stop gezet.

De programmacommissie ging niet bij de pakken neerzitten en lanceerde wat ideeën.

Zo kreeg het idee vorm om Peter Schipper spraakmakende figuren te laten interviewen en daar een film van te maken. En zo geschiedde. De eerste zagen we op de jaarvergadering; er volgen er meer.

Een ander idee ontstond om twee lezingen achter elkaar te geven op één avond. Niet alle onderwerpen lenen zich ervoor en niet alle sprekers zullen zich er voor lenen

maar Pierre van der Schaaf durfde het aan.

Op 29 september gaf hij tweemaal een lezing over Beethoven.

Vanuit Pierre's passie als musicus, violist, altviolist en dirigent in combinatie met zijn belangstelling voor historicus wist Pierre, in dit Beethovenjaar, de aanwezigen te boeien met verhalen over de componist en zijn werk.

De mens Beethoven, met de nadruk op de sociale aspecten van zijn leven, kwam ook aan de orde en wierp weer een heel ander licht. Het was een goede try-out en deze vorm van korte lezingen zal voorlopig worden gecontinueerd.

Afscheid

Op de laatste pagina ontbreekt bij het bestuur de naam Toine Bäcker.

Door privéomstandigheden heeft Toine zijn bestuurlijke werkzaamheden voortijdig beëindigd. Bij de archeologische werkgroep BATO blijft hij nog wel betrokken.

Wij en hij hopen dat de omstandigheden zich zodanig ten goede zullen keren dat hij over een paar jaar weer terugkomt.

Op 11 oktober heeft Martin van der Mark Toine bedankt voor het werk dat hij alle jaren in het bestuur heeft gedaan, voor zijn inzet, zijn loyaliteit en collegialiteit. Nadrukkelijk werd ook echtgenote Diana betrokken in Martins dankwoord.

De overige bestuursleden waren daarvan getuigen.

Pierre van der Schaaf houdt de Beethoven lezing. (Foto: Tineke Swaneveld)

(Foto: Ans van den Meijdenberg)

Flipje en Streekmuseum Tiel

Lisette le Blanc, conservator

Enige tijd geleden heeft het Flipje en Streekmuseum twee objecten aangekocht via Kunst en Antiekhandel Haffmans te Utrecht. Het zijn een zilveren lepel van Adrianus van Oosterhoudt en een zilveren lepel van Jan Hendrik Deerns, zilversmeden uit Tiel.

Jan Hendrik Deerns (1764-1838) was geboren in Tiel. In Tiel was geen gilde voor zilversmeden en daarom maakte Jan H. Deerns zijn eigen keuren: 2 eendjes en het meesterteken IH. Keuren werden bij lepels en vorken op de achterzijde van de steel aangebracht. Een keur, meesterteken, was belangrijk. Het was een waarborg voor de kwaliteit van het zilverstuk en stond in relatie met de naam van de zilversmid. Deerns heeft het dus zelf ingeslagen. De zilveren lepel van Deerns wordt omstreeks 1800 gedateerd. Hij was geen onbekende in de kring van zilversmeden. In de collectie diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum te Utrecht bevindt zich een

zilveren schaal met een inscriptie 's' Rijks Vee Artsenij School', gedateerd 1821.

Zijn 21-jarige zoon was in dat jaar aangesteld als apotheker aan deze school. De schaal was bedoeld als pronkstuk en voor deze gelegenheid gemaakt.

Adrianus van Oosterhoudt (1751-1823) is een andere bekende zilversmid. Hij is een broer van de schilder Dirk van Oosterhoudt.

Adrianus was geboren in Tiel. In de periode van 1780-1813 dreef hij een oliemolen in Tiel. Vanaf 1794 was hij ook lid van het stadsbestuur. Het Flipje en Streekmuseum heeft een zilveren broodmand en een tabakspot van zijn hand in de collectie. Hij liet zijn werk keuren in het St. Eloyen Gasthuis in de Boterstraat 22 te Utrecht. St. Eloyen was de beschermheilige van de zilversmeden. De laatste jaren van zijn leven werkte Adrianus van Oosterhoudt niet meer als zilversmid. Hij stond toen geregistreerd als molenaar.

Emile Smit heeft ons verblijd met een originele catalogus van de metaalwarenfabriek RIO uit Tiel, die hij kocht via de veilingssite Catawiki. Hij heeft dit bijzondere exemplaar geschonken aan het museum. Het is een catalogus met voorbeelden van verschillende soorten sta-, hang- en tafellampen. Het museum heeft een grote collectie van RIO. Deze unieke catalogus is een mooie en interessante aanwinst omdat het om andere voorwerpen gaat dan serviezen en schalen, die zich in de collectie bevinden.

Zilveren lepel van Adrianus van Oosterhoudt. (Foto: Joep Haffmans)

Regionaal Archief Rivierenland

Sylvia Dumont

Recente bouwvergunningen van gemeenten Buren, Culemborg en Neder-Betuwe naar RAR

Voor de gemeente Buren betreft het de bouwvergunningen uit de periode 1945-1998. Dit geldt ook voor de voormalige gemeenten Lienden en Maurik. De naoorlogse bouwvergunningen van de gemeente Neder-Betuwe zijn tot 2005 overgebracht. Eveneens zijn de bouwvergunningen van de voormalige gemeenten Kesteren, Echteld en Dodewaard nu allemaal bij het RAR. Van Kesteren betrof het de bouwvergunningen vanaf 1937. Van de gemeente Culemborg werden de bouwvergunningen uit de periode 1930 – 1998 overgebracht. Overigens zijn nog niet alle beschrijvingen te zien op de website. Bent u op zoek naar bouwvergunningen uit deze archiefblokken dan kunt u het beste contact opnemen met het RAR via studiezaal@rarivierenland.nl

Vlogs

In Coronatijd zijn geen rondleidingen mogelijk maar we willen toch graag de verhalen van het RAR blijven vertellen. Sinds april maken we daarom vlogs, korte filmpjes, waarin streekarchivaris Ella Kok-Majewska steeds aan de hand van archiefstukken een verhaal vertelt dat aanhaakt op de actualiteit. Inmiddels zijn er 10 vlogs gemaakt. Het eerste filmpje ging over de jacht op wolven in het Rivierenland. Rond 5 mei hebben we een vlog gemaakt over de symbolische feestrokken die vrouwen maakten van lapjes stof en droegen bij bijeenkomsten om de bevrijding te herdenken. In september stonden we stil bij het geannuleerde fruitcorso van Tiel en bekeek Ella onder meer een plakboek in de jaren zestig van de succesvolle corsoclub uit Varik. In november gaat de vlog over de kappers en barbiers van vroeger. Dit naar aanleiding van 'movember'. De vlogs zijn te bekijken via ons

YouTubekanaal: <http://bit.ly/youtubeRAR> en via onze homepage bij het blokje 'Verhalen van het RAR'. Elk vlog is op een andere plaats bij het RAR opgenomen, dus al kijkende krijgt u als het ware toch een rondleiding! Het is de bedoeling dat ook in 2021 maandelijks een nieuw vlog uitkomt. Wilt u geen vlog missen? Abonneer u dan op ons YouTube-kanaal.

Speurtocht Rhijn in Tiel en Zaltbommel via app Izi.Travel

Wandelen is dit jaar ongekend populair geworden. Wilt u een leuke route wandelen en meteen wat wijzer worden? Bent u benieuwd naar de relatie van Rivierenlanders met water? Ga dan mee op stap met Rhijn! Er zijn nu routes in Tiel en Zaltbommel beschikbaar. Zie ook: <https://www.regionaalarchiefrivierenland.nl/rhijn>

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.
Contact: Willem Spekking.
E: willem.spekking@wur.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.
Contact: Beatrijs van Dijk
E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.
Contact: vacant

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.
Contact: Angèle Roeffen
E: programmacommissie@oudheidkamer.nl

De Nieuwe Kroniek wordt geseald in recyclebare folie gemaakt van 100% suikerriet.

Coverbeeld: *Davina's eekhoortje, onder pseudoniem To van Thiel, Jan Haan N.V. Groningen 1947*

BESTUUR

Contactadres bestuur
M.J. (Martin) van der Mark, *voorzitter*
E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, *secretaris*
J.C. (Hans) Oosterman, *penningmeester*
Mevr. M.M. (Ria) Kragten-van der Mark
Mevr. M.A.M. (Ans) van den Meijdenberg
P.R.M. (Paul) van der Ven
E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl
Het lidmaatschap voor het jaar 2021 bedraagt € 20 bij automatische incasso of € 22,50 bij handmatige betaling op rekeningnummer NL95INGB0004240023.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

WEBBOUWER EN WEBMASTER

Contact: Dick Buijs
E: dick@oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Els Holleman, Ria Kragten, Pierre van der Schaaf, Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Realisatie: emjee | vormgevers, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsens.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

